

13162

308(47.96)

W-38

47 96)

38

ՀԱՅԵԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ՊՐԻՆՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԳՈՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՅԵՔ

ԱԼ. ՄԱՐՏՈՒՆԻ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒՂԻՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ N 101

Խ Ի Փ Լ Ի Գ — 1924

13162

8 (47.96)

38

и

68

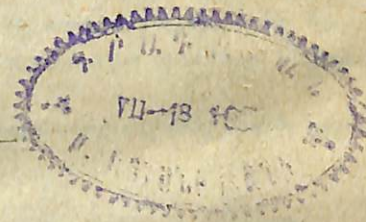
25 SEP 2006
1 DEC 2009

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԿԻՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՅԵ՛Ք

ԱԼ. ՄԱՐՏՈՒՆԻ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒՂԻՆ

16047-52

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ № 101

1913-1924

Ը Ն Թ Ե Ր Ց Ո Ղ Ի Ն

Այս հրատարակությունն ամփոփում է իր մեջ Ալ. Մարտունու (Ա. Մյանսիկյանի)՝

ա) Զեկուցում-ճառը, վոր նա արտասանել է Հայաստանի խորհուրդների առաջին համագումարում 1922 թ. հունվարի 30-ին և վորը լույս է տեսել «Խորհրդային Հայաստան» թերթում և առանձին գրքույկով՝ «Մեր քաղաքականությունն ու հերթական խնդիրները» վերնագրով, Յերևան, 1922 թ.

բ) Նրա հոգվածը՝ «Յերկու տարուց հետո», ղեկավարած «Խորհրդային Հայաստանի» 1922 թ. նոյեմբերի 29-ի № 266-ում՝ Հայաստանի խորհրդայնացման յերկրորդ տարեդարձի առիթով, և
գ) Նույն թերթի անցյալ 1922 թ. նոյեմբերի 29-ի 267 համարում լույս տեսած «Յեռամյա սոցիալիստական Հայաստանի առույթա խնդիրները» տարեդարձային հոգվածը:

Յերեքն էլ իրար հետ կապված են ներքին խմաստով ու հաջորդականությամբ: Նրանք ցույց են տալիս Խորհրդային Հայաստանի կատարած աշխատանքը, նրա այսորվա գործերը և վաղվան անելիքները:

Այս գրքույկը նպատակ ունի ցույց տալու ընթերցողին ներկա Հայաստանի կյանքը:

Հրատարակություն

25 դեկտեմբերի 1923 թ.

Թիֆլիզ:

ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ

ՈՒ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՄԵՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴՐՍՈՒՄ

(Զեկուցում Հայաստանի Խորհուրդների անգրանիկ համագումարի առաջին նիստում, 1922 թ. հունվարի 30-ին)

Ընկերներ, մեր կառավարության կողմից յես այստեղ պիտի հաշիվ տամ, Վոր ընդգրկելու և մոտավորապես մի տարվա ժամանակամիջոց: Այս մի տարվա ընթացքում Խորհրդային կառավարությունը Հայաստանում աշխատել և մի կողմից վերացնել հինը, անպետքը, մյուս կողմից՝ կամաց-կամաց ամրապնդել իր հիմքերը, զլուխ բերել այն գործը, Վոր զրված և հայ բանվորների և գյուղացիների ուսերին:

Խորհրդային կառավարությունը իր հաղթանակից հետո լ՛ենչ ստացավ հին կառավարությունից վսրպես ժառանգություն: Յեթե մենք ունենայինք փաստաբաններ, Վոր պաշտպանեյին մեր ժառանգությունը, հանդրարը վնչ թե նրանք, այլ մենք պիտի ստանայինք: Հին կառավարությունից մենք ստացանք քանդված յերկիր, քայքայված ժողովուրդ: Պետք էր նախ կարգի բերել այն և ապա անցնել շինարար աշխատանքի: Յերը այս խնդիրները զրինք իբրև մեր կեռ նպատակը, մեր արտաքսված թշնամիները կամ յերկրի զանազան անկյուններում ապաստանած թըշնամիները այստեղ ու այնտեղ հակահեղափոխական բռնկումներ էյին առաջ բերում, Վորպեսզի յերկիրը հասցնեն վատթարագույն դրություն:

Խորհրդ. կառավարությունը Հայաստանում պիտի մոռացնել

տար հին կառավարութեան, Դաշնակցութեան հիմունքները՝ թե արտաքին և թե ներքին քաղաքական կյանքում: Ինչ եր Դաշնակցութեան որով հին միջազգային քաղաքականութիւնը: այդ բնորոշել կարող ենք մի խոսքով.— հայի վաղեմի ղեկանազիտական քաղաքականութիւն, վորը յելակետ ուներ յավրոպական յերկրներէ այս կամ այն քաղաքական փոխհարաբերութիւնը՝ իբրև բուրժուական դասակարգերի շահերից՝ այս կամ այն մոմենտին բղխած քաղաքականութիւն: Դա միջազգային ղեկավարական խաղերից ու քմահաճույքից կախված քաղաքականութիւն եր:

Մեր աշխատավորական քաղաքականութիւնն այլ ե: Մենք հիմնվում ենք աշխատավոր դասակարգերի փոխհարաբերութեան վրա: Հայկական նախկին բուրժուական կառավարութիւնները միշտ մտածել են, վոր մեր բաղդը կախված ե հիւրոպական դիպլոմատիայի քմահաճույքից, վոր անգլիական բուրժուազիան կամ Ֆրանսիան կարող են Հայաստանն ազատագրել, վոր Ամերիկան կը վերցնի Հայաստանի մանդատը, եայլն, եայլն: Բայց Հայաստանի այդ իմաստունները, այդ քաղաքագետները յերբեք չեն մտածել այն մասին, վոր համամարդկային ուշժին իրենք ել մասնակցեն, հակադրելով այդ ուշժը բուրժուական թաթին և ազատելով իրենց հայրենիքը, վորպես չարչարող կողմ: Յեւ յերբ մենք այսոր թերթում ենք պոլսական հայ-թերթերը, տեսնում ենք, վոր այնտեղ նորից դառնացում են այդ իմաստունները և Հայաստանի բաղդը դարձյալ կապում են յեւրոպական բուրժուական քաղաքականութեան բաղդի հետ: Հարցեր են դնում՝ միթե երկու Հայաստան պիտի լինի: Մարդիկ իրենք դեռ չունենալով մի Հայաստան, խոսում են յերկու Հայաստանի մասին:

Ընկերներ, այլ ե մեր տեսակետը. մենք հիմնվում ենք աշխատավորութեան վրա և նրա տեսակետով առաջնորդվում, այն ե կող պահպանել աշխատավոր տարրերի, թորհրդային յերկրներէ հետ և այդ ուղիով ապահովել մեր յերկիրը: Մեր որբենտացիան աշխատավորական ե: Մենք մեր նավի ղեկն ուղղում ենք թորհրդային յերկրներէ կողմը, կող պահպանել նաև Յեւրոպայի, Արեւմուտքի, նրա պրոլետարիատի հետ անխտիր: Այս ուղիով մենք կարող ենք հասնել մեր նպատակին: Մենք մեր ոժանդակութիւնը կարող ենք տալ բոլոր հայ աշխատավորներին, յեթե նրանք ցանկանան այս որբենտացիան ընդգրկել: Ներկա թորհրդային Հայաստանը եղել և միակ յերկիրը, վոր կարողացել ե մի տարվա ըն-

թացքում խաղաղութիւն հաստատել իր յերկրում, դաշն կապելով հարևանների հետ և պահպանելով Հայաստանի ժողովրդի ֆիզիքական գոյութիւնը: Այս տեսակետն ունենալով, մենք դնացինք Ղարս, դաշն կապեցինք թյուրքերի հետ, վորոնք համարվում եյին Հայաստանի դարավոր թշնամիները: Արտասահմանյան թերթերը շարունակ գրում եյին, թե Հայաստանի համար այս դաշնը խայտառակ դաշն եր: Բայց հայ աշխատավորութիւնը լավ հասկանում ե, վոր այդ դաշինքը յերաշխաւորեց իր խաղաղ կյանքը: Մինչդեռ Դաշնակցութիւնը մտածում եր մի անկախ Հայաստանի մասին, վոր տաքածվելու յեր ծովից ծով և բռնելու ներկա Ֆրանսիայի յերեք քառորդ տարածութիւնը. մենք հրաժարեցինք այդ հիմարութիւնից, ըմբռնելով, վոր այդ յերադներն առաջ կը բերեն միայն ազգակործան կոիւնք՝ ինչպես յեղել և անցյալում: Ղարսի դաշնագրով մենք ապացուցեցինք, վոր կարող ենք ապրել մեր հարևանների հետ: Մենք կարծում ենք, վոր թե հայ, թե թուրք ժողովուրդները—աշխատավորներ են, վորոնք բնավ մեղավոր չեն փոխադարձաբար իրար ջնջելու գործում, այլ մեղավոր են յեղել նրանց կառավարութիւնները: Ժողովրդին պիտի կրթել, դատաւարակել, և թորհրդային Հայաստանը գործնականապես ցույց տվեց այդ՝ հրավիրելով ժողովուրդներին մասնակցելու յերկրի շինարարութեանը:

Ընկերներ.

Նույն միջազգային քաղաքականութիւնը Անգրիկովկասում մենք տարանք վրաստանի և Ադրբեյջանի վերաբերմամբ: Նախկին կառավարութիւնը նրանց հետ ել շարունակ կովի մեջ եր: Մեր որով վերջացան այդ վեճերը և այժմ Կովկասյան թորհրդային հանրապետութիւններն ապրում են յեղբայրաբար: Նորերս մենք ցանկութիւն հայտնեցինք, վոր Կովկասյան հանրապետութիւններն իրար հետ դաշն կապեն՝ ստեղծելով թորհրդային ֆեդերացիա: Այն ընկերը, վոր այստեղ պիտի ղեկուցի այդ մասին, կապացուցի, վոր այդ ֆեդերացիան ավելի եւ կամրապնդի աշխատավորութեան շահերը և Կովկասը, մասնավոր մեր յերկիրը, կարող ե անտեսական նեղ դրութիւնից ազատել: Ահա այն քաղաքականութիւնը, վոր մենք առաջ ենք տանում: Թող մեր թըշնամիներն ասեն, վոր մենք դավաճանում ենք ժողովրդին: Այդ ժողովուրդն այսոր տեսնում ե, թե ինչ գործ ե կատարում մեր կառավարութիւնը:

ՄԵՐ ՆԵՐՔԻՆ ԿՅԱՆԲԸ

Այժմ, ընկերներ, թույլ տվեք անցնել մեր ներքին քաղաքականությանը:

Մեր ներքին քաղաքականությունը մենք տանում ենք մի վրոշ զծով, վոր կարմիր թելի պես անցնում է մեր գործերի միջով: Այդ գիծը կայանում ենք անում, վոր մենք երկրի ղեկը ունենալով մեր ձեռքին, հենվելով բանվորների և գյուղացիների վրա, հրավիրում ենք հարավորություն ենք տալիս բոլոր կարող ուշիներին՝ աշխատանք թափել մեր յերկրի վերաշինության համար: Այդ բանի մեջ մենք վրոշ գիշումներ ենք անում վրոշ տարրերին: Մենք ապագայում ել կը տանենք այդ գիծը, յեթե համագումարը ցանկանա: Իրականությունը ցույց տվեց, վոր այդ քաղաքականությունը արդարացի է: Հայաստանի նման մի յերկրում, ուր աշխատավորական դասակարգերի մեծ մասը կազմում է գյուղացությունը, ուր մեծ մասամբ տնտեսությունը մանր է, մենք միայն այս քաղաքականությունը կարող եյինք վարել: Յեթե այսօր Խուսափողների քաղաքականությունը համարվում է նոր, այդ քաղաքականությունը հենց սկզբից պիտի կիրառվեր Հայաստանում: Ինչ թվում է, վոր այդ քաղաքականության հետքը բռնելով՝ ներկա կառավարությունը կը կարողանա իր գործը վարել: Այդպես համերաշխության տեսակետից ևս նույն քաղաքականությունը պիտի վարենք՝ ինչպես ներսում, նույնպես և դրսում: Այստեղ կան եզիզիներ, թուրքեր և ուրիշ տարրեր, վորոնք հարազատ են զգում իրենց: Յեղբայրական կապ պետք է լինի բոլոր ազգությունների միջև, վորովհետև ազգային խնդիրը փաստում է նրանց: Այսօր Խորհրդային կառավարության որով ականատես չենք այն բանին, վոր հենց առաջին բովանդակ վերացվել են բոլոր ազգամիջյան գծությունները, վորոնք զաշնակների որով սովորական եյին: Բայց մեր թշնամիները միշտ ել աշխատել են մեր դեմ փոթորիկներ բարձրացնել այս քաղաքականության ընթացքում: Դաշնակները չեյին կարող հաշտվել այն մտքի հետ, վոր այս յերկրում լինի Խորհրդային իշխանություն: Նրանք անցյալ հունիս-հուլիսին ղենք վերցրին մեր դեմ Զանգեզուրում: Մակայն մենք համերաշխար յեղանք, գնացինք նախ նրանց մոտ՝ վերացնելու կովի հարավորությունը, բայց թշնամին առաջինը յեղավ վոր թե փետրվարին Յերեանում և թե Զանգեզուրում նախահարձակ յեղավ, նմանվելով առակի այն գայլին, վոր միշտ ղե-

պի անտառն է նայում: Մենք պիտի զսպեյինք այդ գայլին և զսպեցինք՝ Կարմիր Բանակի շնորհիվ:

Արտասահմանում հաճախ թերթերը գրում են, թե Հայաստանում հալածում են վոշ-կոմունիստ տարրերին, թե բանտարկություններ, բռնություններ են լինում, և այլն, և այլն: Մենք, անշուշտ չենք կարող վերացնել բանտերը, ովքեր դեմ են աշխատավորների դատին, պիտի պատժվեն: Բացարձակ ազատություն վոշ մի տեղ չկա, այլ միայն հիմարների մոտ: Անհրաժեշտ ազատություն միայն իրենց աշխատանքով ապրողների համար կա: Այն մարդիկ, վորոնք դեմ կերթան մեծամասնության շահերին, նրանք կը կրեն անշուշտ իրենց ամենամեծ պատիժը: Հայաստանի ներսում թող ժողովուրդը խոսի ու գնահատի մեր քաղաքականությունը: Մենք զանազան կուսակցություններին, խմբակներին տվել ենք ազատություն: Որինակ, մենք թույլ տվինք հրատարակել այստեղ «Մշակ» անկուսակցական թերթը, սակայն նա չկարողանալով մրցել մեր իզյանների հետ, քոչեց այստեղից Թիֆլիզ: Դանի վոր դաշնակները կը մնան հլու սպասավոր յեվրոպական բուրժուազիային, մենք նրանց չենք կարող ազատություն տալ, վորովհետև նրանք քար ու քանդ կանեն մեր յերկիրը, իսկ այդ բանը չի ուղում հայ աշխատավորությունը: Աշխատավորական զաշնակցականները մեզ ղիմումն են արել, վոր թույլ տանք իրենց ազատ գործելու այստեղ: Մենք պատասխանել ենք նրանց. քանի ձեր ձակատին կը կրեք «զաշնակցական» կործանարար բառը—մենք չենք կարող թույլ տալ, դուք յեղեր միայն աշխատավորականներ և այն ժամանակ տեղ կը գտնեք մեր յերկրում:

Ընկերներ,

Մենք այստեղ լուծեցինք նույնիսկ հոգևորականության հարցը, յեկեղեցու հարցը: Հոգևորականները յերեք չափտի ասեն վոր իրենք հալածվում են: Խիղճն ու կրոնն այստեղ ազատ են, միայն թե հոգևորականները չափտի զբաղվեն քաղաքականությամբ: Հոգևորական քաղաքագետներ մեզ պետք չեն: Վերջերս սակայն Պոլսահայ թերթերում կարդացինք, թե հայոց կաթողիկոսը մի կանգնելով Լուսավորչի շքանշանն է տվել Պողոս Նուբար փաշային և Նորատուռեկյան եֆենդիին, վոր «զցայգ և զցերեկ տքներ առ դրունս պետությունց», ինչպես ասված է կոնդակում: Փաշան և եֆենդին ինքնակոչ կերպով Հայաստան են պաշտպանում և ձեծում են յեվրոպական միևնույնների դռները: Պողոս Նուբարի արածը մի լակեյություն է, իսկ շքանշանը տրվում է

տար հին կառավարութեան, Դաշնակցութեան հիմունքները՝ թե արտաքին և թե ներքին քաղաքական կյանքում: Ինչ եւ Պաշտակցութեան որով հին միջազգային քաղաքականութիւնը, այդ բնորոշել կարող ենք մի խոսքով.— հայի վաղեմի զիւմանագիտական քաղաքականութիւնը, վորը յեւաւեառ ունեւ յեւրոպական յերկրների այս կամ այն քաղաքական փոխհարաբերութիւնը՝ իբրեւ բուրժուական դասակարգերի շահերից՝ այս կամ այն մոմենտին բղխած քաղաքականութիւնը: Դա միջազգային զիւմամասիայի խաղերից ու քմահաճույքից կախված քաղաքականութիւն եւ:

Մեր աշխատավորական քաղաքականութիւնն այլ եւ Մենք հիմնովում ենք աշխատավոր դասակարգերի փոխհարաբերութեան վրա: Հայկական նախկին բուրժուական կառավարութիւնները միշտ մտածել են, վոր մեր բաղդը կախված եւ եւրոպական դիպլոմատիայի քմահաճույքից, վոր անգլիական բուրժուական կամ Ֆրանսիան կարող են Հայաստանն ազատագրել, վոր Ամերիկան կը վերցնի Հայաստանի մանդատը, կային, կային: Բայց Հայաստանի այդ իմաստունները, այդ քաղաքագետները յերեւել չեն մտածել այն մասին, վոր համամարդկային ուշժին իրենք եւ մասնակցին, հակադրելով այդ ուշժը բուրժուական թաթին և ազատելով իրենց հայրենիքը, վորպէս չարձաւորդ կողմ: Յեւ յերեւ մենք այսօր թերթում ենք պոլսական հայ-թերթերը, տեսնում ենք, վոր այնտեղ նորից դառանցում են այդ իմաստունները և Հայաստանի բաղդը դարձյալ կապում են յեւրոպական բուրժուական քաղաքականութեան բաղդի հետ: Հարցեր են դնում մի թե երկու Հայաստան պիտի լինի: Մարդիկ իրենք դեռ չունենալով մի Հայաստան, խոսում են յերկու Հայաստանի մասին:

Ընկերներ, այլ եւ մեր տեսակետը. մենք հիմնովում ենք աշխատավորութեան վրա և նրա տեսակետով առաջնորդւում, այն եւ կապ պահպանել աշխատավոր տարրերի, խորհրդային յերկրներին հետ և այդ ուղիով ապահովել մեր յերկիրը: Մեր որիենտացիան աշխատավորական եւ: Մենք մեր նաւի դեկն ուղղում ենք խորհրդային յերկրներին կողմը, կապ պահպանել նաեւ Յեւրոպայի, Արեւմուտքի, նրա պրոլետարիատի հետ անխտիր: Այս ուղիով մենք կարող ենք հասնել մեր նպատակին: Մենք մեր ոժանդակութիւնը կարող ենք տալ բոլոր հայ աշխատավորներին, յեթե նրանք ցանկանան այս որիենտացիան ընդգրկել: Ներկա խորհրդային Հայաստանը եղել եւ միակ յերկիրը, վոր կարողացել եւ մի տարվա ըն-

թացքում խաղաղութիւն հաստատել իր յերկրում, դաշն կապելով հարեանների հետ և պահպանելով Հայաստանի ժողովրդի ֆիզիքական գոյութիւնը: Այս տեսակետն ունենալով, մենք զնացինք Ղաթս, դաշն կապեցինք թյուրքերին հետ, վորոնք համարվում էին Հայաստանի դարավոր թշնամիները: Արտասանմանյան թերթերը շարունակ գրում էին, թե Հայաստանի համար այս դաշնը խայտառակ դաշն եւ: Բայց հայ աշխատավորութիւնը լավ հասկանում եւ, վոր այդ դաշինքը յերաշխավորեց իր խաղաղ կյանքը: Մինչդեռ Դաշնակցութիւնը մտածում եւ մի անկախ Հայաստանի մասին, վոր տարածվելու յեր ծովից ծով և բռնելու ներկա Ֆրանսիայի յերեւ քառորդ տարածութիւնը. մենք հրաժարեցինք այդ հիմարութիւնից, ըմբռնելով, վոր այդ յերադներն առաջ կը բերին միայն ազգակործան կռիւներ՝ ինչպէս յեղել եւ անցյալում: Ղաթսի դաշնագրով մենք ապացուցեցինք, վոր կարող ենք ապրել մեր հարեանների հետ: Մենք կարծում ենք, վոր թե հայ, թե թուրք ժողովուրդները—աշխատավորներ են, վորոնք բնավ մեղավոր չեն փոխադարձաբար իրար ջնջելու գործում, այլ մեղավոր են յեղել նրանց կառավարութիւնները: Ժողովրդին պիտի կրթել, դաստիարակել, և խորհրդային Հայաստանը գործնականապէս ցույց տվեց այդ՝ հրապիրելով ժողովուրդներին մասնակցելու յերկրի շինարարութեանը:

Ընկերներ.

Նույն միջազգային քաղաքականութիւնը Անգրկովկասում մենք տարանք Վրաստանի և Ադրբեյջանի վերաբերմամբ: Նախկին կառավարութիւնը նրանց հետ եւ շարունակ կռիւ մեջ եւ: Մեր որով վերջացան այդ վեճերը և այժմ Կովկասյան խորհրդային բոլոր հանրապետութիւններն ապրում են յեղբայրաբար: Նորեւ մենք ցանկութիւն հայտնեցինք, վոր Կովկասյան հանրապետութիւններն իրար հետ դաշն կապեն՝ ստեղծելով խորհրդային ֆեդերացիա: Այն ընկերը, վոր այստեղ պիտի գեկուցի այդ մասին, կապացուցի, վոր այդ ֆեդերացիան ամենի եւ կամրապնդի աշխատավորութեան շահերը և Կովկասը, մասնավոր մեր յերկիրը, կարող եւ անտեսական հեղ զրութիւնից ազատել: Ահա այն քաղաքականութիւնը, վոր մենք առաջ ենք տանում: Թող մեր թըշնամիներն ասեն, վոր մենք զավաճանում ենք ժողովրդին: Այդ ժողովուրդն այսօր տեսնում եւ, թե ինչ գործ եւ կատարում մեր կառավարութիւնը:

հերոսութեան գործի համար և վնչ թե սպասավորութեան, լակեցութեան:

Այստեղ ահա մենք կարող ենք ասել մեր սուրբ հայրերին. «Մի քիչ սպասեցեք, մի քիչ սպասեցեք, գուցե շատ երջապում և զբաղվեցեք միայն ձեր կրօնական գործերով»:

Մենք մեր վերաբերմունքը ցույց տվինք նույնպես ինտելիգենցիայի հանդեպ: Մենք հրավիրեցինք նրան գործի: Նրա լավագույն մասը յեկավ, անկախ իր դավանանքից: Յեթե նա յանուն աշխատավորութեան կաշխատի, թող աշխատի: Մենք մեր սահմանները բաց արինք խաբված դաշնակիների առաջ: Արտասահմանյան ինտելիգենցիան ևս ազատ կարող և դալ: Խորհրդային Հայաստանը ներկայացնում էն արտասահմանում վերադառնալիս լիարժեք լինելով և, մինչդեռ շատ յեկրողացի բուրժուաներ զալիս են այստեղ և Յեկրողայի ու Պոլսի պոռնիկ փողոցներին ալիլիզն ահապում Յերևանի փողոցները:

ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՄԱՆՐ ՍԵՓԱԿԱՆԱՏԵՐԵՐԸ

Մեր հոգսերից ամենախոշորն է՝ քաղաքի բանվորութեանը կապել գյուղացիներին հետ, վերսկսել առանց այդ յերկու ուշի կենդանի փոխհարաբերութեանների չինք կարող տեղադնալ այս յերկրին: Խորհրդային կառավարութեանը գյուղացու համար ամենալավ կառավարութեանն է: Գյուղացու և բանվորի ընկերակցութեանը պիտի ամրացնել: Յերկիրը պիտի բարձրացնել մանր տնտեսութեամբ, առանց վորի անկարելի և մեղվող տնտեսութեան ապահովել: Յեվ մենք առանձին ուշադրութեան ենք դարձրել այդ հանգամանքի վրա: Իրրև փաստ ասել ձեզ, վոր Հոգադործական Կոմիսարիատը բաց և թողել 60,000 փութ սերմացու, 10,000 փութ հացահատիկ, վոր մեր միջոցներով ձեռք ենք բերել Պարսկաստանից. բաժանված են գյուղացիներին 6000 զանազան տեսակի գյուղատնտեսական գործիքներ: Անշուշտ մի մեծ բան չե, սակայն պիտի նկատի ունենալ, թե ի՞նչ ծանր ու դժվարին պայմաններում ենք ստեղծել ու ձեռք բերել այդ ամենը: Մեր Հոգադործութեան Ժող. Կոմիսարիատը հրատարակել է մի որոշում, վորով գյուղացին կարողանա զարգացնել իր տնտեսութեանը: Նա որոշութեան է ցույց տվել այդ հատկերին: Այս յերկու տարում խաղողի թփերը թաղված չեն, իսկ այսոր այդ արվում է: Մի խոշոր հարց էր զբաղված մեր առաջ—ամբողջ յերկրի

վտառի հանել այս գարնան՝ հողի հետ կապված աշխատանքի համար: Մեր խղճուկ զանաքարանից տվել ենք արդեն վորոշ գումար այդ նպատակի համար: Մենք մեր խորին ուշադրութեանը դարձրել ենք Հոգադործութեան Կոմիսարիատի վրա:

Ժողովրդական Տնտեսութեան Դերագույն Խորհուրդը, վոր անմիջապես զբաղվում է քաղաքային տնտեսութեամբ, սահմանափակ դեր է ունեցել: Նա աշխատել է ոտի կանգնեցնել գործարանները, ինչպես են՝ կոնյակի, ողու, գինու, կաշիի գործարանները: Ալլանվերդիի գործարանի վերանորոգումն ու աշխատանքը Խորհրդի կարեոր գործերից մեկը պիտի համարել: Թեև անապատ պայմանների պատճառով դժվար են առաջ գնում նրա գործերը, բայց հույս ունենք, վոր նա իր ունեցած ուշիքով կը կարողանա շարունակել և լրացնել իր առաջադրած աշխատանքները:

Պարենավորման Ժող. Կոմիսարիատը տարել է խոշոր աշխատանք: Գնման ու փոխանակութեան միջոցով նա ստացել է պարեն, անց է կացրել պարենատուրքը մեծ հաջողութեամբ: Հավաքված աուրքի 3—4-րդ մասը կը գնա ցանքսի համար: Պարենատուրքը գյուղացու և բանվորութեան փոխհարաբերութեան տնտեսական հիմքն է: Գյուղացու վրա ծանր պարտականութեաններ չենք դրել, նրան առաջարկել ենք միայն ողնել պետութեանը, քաղաքին, տալ նրան պարեն, իսկ պետութեանը իր կողմից խոստանում է ապահովել գյուղացու հանդիսան ու աշխատանքը: Գյուղի և քաղաքի դաշինքն այսպիսով հաստատ է մեզանում: Պար. Ժող. Կոմիսարիատն արդեն հավաքել է հացի 72 տոկոսը, մսի 89 տոկոսը: Սա մի մեծ հաղթութեան է, վոր ձեռք է բերված խաղաղ ու նորմալ միջոցներով:

Հայաստանում չորրորդ խնդիրը կոպերացիան է, վոր «Հայկոպ» կոչումն ունի և վորը գյուղացու ունեք դաշնակիների ժամանակ ևս, բայց ծառայում էր այլ նպատակների, իսկ այժմ նա աշխատավորների ու գյուղացիների շահերին է ծառայում և իր ձեռք բերած պարենը բաժանում նրանց մեջ: Նրա դերն այդ տնտեսական շատ խոշոր է: Նա կաղմակիրադում է նաև արտադրողական, սպառողական և այլ մարմիններ: Խորհրդային իշխանութեան Հայաստան մասնկույց առաջ՝ այստեղ գոյութեան չի ունեցել վնչ մի ընկերակցական հիմնարկութեան, իսկ այժմ արդեն 115 այդպիսի հիմնարկութեաններ կան, վորոնք մինչև այժմ վոսկով 105,000 ու են տվել գյուղին և ստացել ապրանքներ: Այժմ 12 զանազան

արտադրական հիմնարկություններ են բացվել, ինչպես կաշիի, սապոնի և այլն, վորոնք ոգնություն են հասնում մեր հիմնարկություններին:

Այլ ևս մի հանգամանք: Այս հինգ ամսվա ընթացքում արտասահմանից ահագին քանակությամբ ապրանք ենք ստացել: Մեր գաղութները մի քանի թերթեր կոկորդիլոսյան արցունք են թափում այն մասին, թե Հայաստանը վոչ մի տեղից ապրանք չստանում:

Մինչև այժմ ստացված է Յերեանում և Ալեքսանդրիայում 3 միլիոն 23,000 փ. ապրանք, չհաշված Ղարաբաղի սահմանում Հայաստանի մյուս գավառները: Թող դաշնակցականները հաշիվ տան մեզ այն մասին, թե ինչքան վոսկի ու թանգարժեք իրեր են տարել Հայաստանից և թե իրենց տնտեսական քաղաքականության որոշ ինչ ապրանք եր ստանում Հայաստանը: Մինչև այժմ Խորհրդային Ռուսաստանից ստացված է վոսկով 3 և կես միլ. ուռլի, վորը շատ մեծ բան է մեր աղքատ պետության համար: Բայց այս պատկերը լրիվ չէ. ընկեր Յերզնկյանն ու Իվանյանը *) ձեռք մանրամասն ցույց կը տան, թե տնտեսական ասպարեզում ինչ աշխատանքներ են կատարված:

Համենայն դեպս, ընկերներ, պիտի ասեմ, վոր մի գործ կատարված է այստեղ, վորի մասին շատ պարզ ցույց են տալիս թվերը: Մենք ունենք այս աշխատանքների համար մշակված մի սխեմա, վորը հնայած հանձարեղ չէ, համեստ է, բայց դա մի քայլ է դեպի առաջ: Մենք սահղծում ենք մի վիճակ, վոր վոտքերը կը կանգնեցնեն տնտեսապես քայքայված Հայաստանը, բայց այժմ, բոլորը միայն այն դեպքում, երբ խաղաղությունը հարատևի մեր երկրում:

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆԷ

Անցնում եմ սոցիալական ապահովությունը:

Հայաստանը մի յերկիր է, ուր սոցիալական ապահովությունը նույն դերն է խաղում, ինչ վոր գյուղատնտեսությունը: Տեղաբնակիչ հազար վորք ունենք, վորոնք պահվում են մեր, ամերիկացիներ և այլոց միացյալ ույժերով: Նրանց մի մասը դեռ չի տեղավոր

*) Առաջինը Հոգաբարձության, յերկրորդը Պարենավորման կոմիտեի է:

ված: 200,000 գաղթականություն կա Հայաստանում: Մի յերկիր, վորը մեկ և կես միլիոն ժողովուրդ ունի, վորը կապված չէ հողին և արդյունաբերության, նրան պիտի կերակրել և այդ մասին մենք հոգում ենք: Մենք հյուրընկալել ենք ամերիկացիներին, վորոնք գործունյա մարդիկ են, նրանք իսկապես վոր մի գործ անում են այստեղ, չեն զբաղվում քաղաքական հարցերով և արժանի են մեր քաջալերության: Միջազգային գաղթականությունը ընդունված է հյուրընկալված է մեզ մոտ: Անտանտը նրա վրա ուշադրություն չեր դարձնում. բացի մեզանից ուրիշ վոչ վոր չէր կարող ոգնել նրան և ճիշտ է, վոր աղքատը միայն կարող է հասկանալ աղքատին:

Մենք գործի յենք կանչել հայ ինտելիգենցիային, թույլ ենք տալիս հիմնել Հայաստանի Ոգնության կոմիտե, վոր մեզ ոգնություն է ուզում գալ և վորին՝ այդ գործի համար՝ մենք տալիս ենք բոլոր հնարավորությունները: Մենք տնտեսական պատվիրակություն ուղարկեցինք արտասահման, դարձյալ հայ աշխատավորության շահերի համար: Արտասահմանյան հայ աշխատավորությունը քաջալերում է նրա քայլերը, իսկ բուրժուական թերթերում մենք ավելի շատ խոսք ենք լսում, քան գործ տեսնում:

Դաշնակցության ժամանակ արտասահմանում կային բազմաթիվ ֆոնդեր, վոր վատնվում էյին նրա պարագլուխների կողմից: Այժմ յեղածը նույն դրությունն է չենթարկելու համար՝ պետք ունենալ ուկրաին և խիստ ստուգություն:

Թույլ տվեք, ընկերներ, անցնելու մեր գործի մի այլ կողմին, մեր հասարակական կրթությանը: Հայաստանը մի յերկիր է, ուր արմատացել էր բարբերի անկումը, կաշառակերությունը, վորոնք բուրժուական տիրապետության հետևանք էյին, և պետք էր յեռանդուն ջանք թափել՝ վերացնելու այդ թեթևությունները: Կոմմունիստական տարերն ամենայն թափով այդ աշխատանքն առաջ են տանում:

Լուսավորության ժողովրդական կոմիտեը վորոշ աշխատանք էր տանում թե գեղարվեստի և թե լուսավորության մի ճյուղերում: Պոլսի «Ժողովրդի Զայն»-ը ասում է թե հնասկանալի յեն Հայաստանի կառավարության շուրջը յուրեք գեղարվեստի համար, յերբ յերկիրը քաղցած է, թե մենք անանկ լինելով, լուսավորության գործի վրա յիվարդներ ենք ծախսում: Այսպիսով նրանք մեր հաշիվին էլ քարոզ են կարդում. բայց պիտի իմանալ, վոր մեր աշխա-

տավորութիւնն իրավունք ունի այդ մասին խոսելու: Լուսավորութեան գործը թողած՝ միմիայն տնտեսական և այլ խնդիրները զբաղվել չենք կարող: Մեր հաղթութիւնը կը թուլանայ, գիտակցութիւնը և դաստիարակութիւնը և կախված: Մենք բավական մեծ ուշադրութիւն ենք դարձնում, որինակ, Կարմիր Բանակը կը թուլանայ ու ինքնագիտակցութեան վրա, վորովհետեւ համալսարանը և փորձով գիտենք, վոր տոնաց Կոմիտէի տաւան դաստիարակութեան՝ բանակը չի կարող հաղթանակներ տանել: Յետ այլ խնդիրներ զրա յերկար չեմ ծանրանում:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՆՔՆՈՒՐՈՒՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Այժմ, ընկերներ, պետք է նկատել մի հանգամանք ևս. Միջնամիսներն ասում են, թե Հայաստանում իրավ գործ կատարվում. մեզ նույնիսկ գովաբանում են. բայց արի տես վր ասում են նրանք, — Հայաստանը կորցրել է իր անկախութիւնը, բայց ինչ եր ձեր անկախութիւնը. հետաքրքիր է: Դուք կախված ելիք Անտանտից, շրջապատված ելիք ամեն կողմից, դուք նեղքին շինարարութեամբ չեկիք կարող զբաղվել: Իսկ մենք իսկեղբայր այդ բոլոր կատարել, վերացրինք այս յերկրի գլխին կախված գովաբան սուրը և ավինք նրան իսկական անկախութիւն: Անկախութիւնը նպատակ չի աշխատավորութեան համար, այլ միջոց իսկ նպատակն է — քարկեցիկ կյանքը և լուսավոր ապագան հանուն որի յերկիրը կռւում է: Նրանց քաղաքական նպատակը թե անկախութիւնն է յեղել, այն ինչ՝ նրանք յերկիրը սպանդանոց ելին դարձրել: Նրանք սկզբունքի և գործի մարդ չեղին, այդ պատճառով ել փրփուրի նման ցնդեցին ու չքացան: Հանուն այն բանի, վոր բանվորը մուրճ ունենա իր ձեռքին, ի գլուզացին հող, մենք կազմակերպել ենք Կարմիր Բանակը, հաթահարել ենք բոլոր դժգոհութիւններն ու ձեռք բերել իսկական անկախութիւն:

Ստովում է լեզվի մասին, թե հայ լեզուն դադարեց տիրապետող լինելուց: Իսկ ես ասում եմ՝ յերջանիկ են Հայաստան բոլոր ազգութիւնները, որ հնաբանութիւն ունեն յուրաքանչյուրն իր մայրենի լեզվով խոսելու: Ասում են թե՛ նա ինչ կատարութիւն է, վորի գլխին Ռուսաստանի Կարմիր Բանակն է կանգնած. բայց ով կուրանա, վոր մենք ենք նրան կանչել, վորովհետեւ միմիայն մեր սեփական ույթերով իսկույն ազատագրվել է

ինք կարող: Իսկ ազատվել պետք եր: Այո, մենք ասում ենք թե այս յերկիրը մերն է և Հնայած վոր գտնվում է դժնդակ պայմաններում, բայց նա դուրս կը գա այդ դրութիւնից՝ վոչ կարեկցութիւն հայցելով, այլ աշխատավորութեան հուժկո բազմակներով: Դրութիւնն, այո, ծանր է, բայց յերկիրը պետք է հանել այդ վիճակից: Հին Հռոմում Գրախոսն ասում եր, թե վայրի զազաններն անգամ գլուխ դնելու տեղ ունեն, իսկ ստրուկները — վոչ: Մի տարի առաջ նույն բանը Հայաստանի մասին կարելի եր ասել, վոր այժմ Խորհրդային իշխանութեան շնորհիվ վայելում է ազատութիւն և խաղաղութիւն: Մենք սրի ու հրի միջով ձեռք յենք բերել ազատ ապրելու հնաբանութիւն: Մեր կեան նպատակն է այժմ դուրս բերել աշխատավորութիւնը ծանր վիճակից և տեր դարձնել իր իշխանութեանը: Մենք կատարել ենք աշխատավորութեան մեղ վրա դրած պարտականութիւնը, մեր կատարածը արդար գործ է:

Կեցցե՛ն այդ արդար գործը:

Բոստոնում և, ապրելով այնտեղ, նրանք իրենց ավելի ապահով կըզգային, քան իրենց դաշնակցական Հայաստանում: Յեւ զուր չե, վոր հուշն Գաջազնունին իր վերոհիշյալ հոգվածաշարքում կոչ և անում Դաշնակցության՝ հաշտվել Խորհրդային իշխանության հետ, վոր՝ ինչպես կարծում ե «անդրանիկ վարչապետը», խելքի ե յեկել: «Բոլշևիկները, — խորհում ե նա, — իշխանությունը իրենց վերապահելով հանդերձ՝ կը ճանաչեն տարրեր ու հակառակ քաղաքական հոսանքների ազատ արտահայտվելու իրավունքը. այսինքն՝ կը վերահաստատեն, ավելի կամ պակաս սահմանափակումներով, քաղաքացիական ազատությունները: Այդպիսի դեպքում դաշնակցությունը պետք ե հանդես գա իբրև կազմակերպված ընդդիմադիր ույժ ու փորձ անել կռիվու բոլշևիզմի դեմ որինական միջոցներով»: («Ճակատամարտ». 1920 թ. մայիսի 30):

2. ՄԵՐ «ԶԻՋՄԱՆ» ԲԱՂԱԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Այստեղ մենք կուգինայինք անցնել մի կարևոր խնդրի, վոր խոշոր նշանակություն ունի մեր քաղաքականության տեսակետից խորհրդային Հայաստանում: Քաջագնունին, ինչպես յերևում է, առաջ է մղում հայկական «СМЕЛОВЕХОВСТВО»-ի հարցը: Դաշնակցությունը նա առաջարկում է sui generis սահմանվածականության դրոշակակիրը հանդիսանալ Հայաստանում, վորտեղ իշխանությունն արգեն սկսել է կրամ հույս կա, վոր կըսկսի մի շարք զիջումներ անել վոչ-խորհրդային տարրերին: Քաջագնուններին ա-մենից առաջ պետք է խորհուրդ տալ՝ նույնիսկ այդ տեսակ գործի համար առաջ չքաշել դաշնակցական աղտոտ փալառը: Դաշնակցությունը և դաշնակցականները յերբեք ու վոչ մի րուպե, վոչ մի վայրկյան չեն հրավիրվի գործակցության և տեղ չեն դռնի Հայաստանում: Գեթ մի կերպ շնչելու համար: Այդ կուսակցու-թյան և այդ մարդկանց վճիռը խորհրդային Հայաստանը վաղուց է հանել. «վոչ տեսանես ցեզրիպտոս» — սա է, վոր մենք ասելու և կրկնելու յնք անք բոլոր հանցավոր, արատավոր, վոճրագործ, մարդատեսց ու վոտքից մխնչե գլուխ հակահեղափոխական ան-ձանց, վորոնք դաշնակցական են կոչվում: Այս այսպես, Իսկ ինչ վերաբերում է մեր զիջման քաղաքականության, թեղ թոյլ տրվի մի փոքր ծանրանալ դրա վրա: Վոր խորհրդային իշխանությունը Հայաստանում շատ լավ գիտե, թե ինքը ծնված է մի մանր-գլուղացիական, մի շարք պատմական նախապաշարումներով (կա-

թուղիկոս ևայլն) հարուստ յերկրում, այդպես ել միշտ հասկացվիլ է: Զիջման քաղաքականությունը յեղել է և կա, վորովհետև խորհրդային տիրապետությունը չի նշանակում ողում կախված տեսնել մի մարմին, վոր կապ չունի իր իրականության և նրա անցու-դարձերի հետ: Այլ կերպ են մտածում կոմունիզմի բոլոր թե՛ ներքին և թե՛ արտաքին թշնամիները, այսինքն՝ թե՛ մեր սխառմի շարլոնիզատորները և թե՛ նրա երգվյալ հակառակորդները: Մա-կայն այսպես կոչված զիջման քաղաքականությունը մեզ՝ մարք-սիստ-կոմունիստներին համար յերբեք սկզբունք չի յեղել, չե՛ նւ չպիտի լինի. զիջման քաղաքականությունը պետք է ըստ տեղի և ժամանակի. մի տեղի համար նա ողտակար է, մյուսի համար՝ վնասակար. մի ժամանակում դա անհրաժեշտ է, իսկ մյուսում՝ վնչ: Այս յերկու տարվա ընթացքում յերեք նշանակալից յերևույթ հայ կյանքում ստիպել են մեզ նամանավանդ «զիջման» քաղաքա-կանությունը կիրառել խորհրդային Հայաստանում: Մյուս հա-ցերի վրա մենք կանգ չենք առնում, որինսկ՝ հենց ազգային խն-դիրը չենք արծարծում, քանի՜ վոր դա արդեն ուրիշ կարգի յերե-վույթ է: Այսպիսով կը խոսենք հոգևորականության, ամերիկյան կոմիտեյի և հայ գաղութների մասին միայն:

3. Հողե-վորւկանութեանն ու մեր հիւսնութեանն

Դեպի հայ հոգևորականությունը կամ կաթողիկոսությունը՝ վոր ավելի ճիշտ կը լիներ անվանել Եջմիածնի յեպիսկոպոսություն, — քանի վոր խնդիրը վերաբերում է հայ արտոնյալ հոգևորականությանը, վոր խմբված է Եջմիածնի շուրջը, ուր մինչև 40—50 մարդ կա և վորի կեսից ավելին յեպիսկոպոս է, — Խորհրդային իշխանությունն ունեցավ միանգամայն լոյալ վերաբերմունք։ Հակառակ թշնամիների ասեկոսներին՝ հայ յեպիսկոպոսությունը մինչև այսօր անփոփոխ է ապրում Եջմիածնի պատիսպանների ներսում։ Բայց այդ դեռ չի նշանակում, թե կառավարությունը հովանավորում է յեպիսկոպոսությունը, թե նա մատնների արանքով է նայում նրա ներհակ ձգտումներին ու քայլերին, յեթե այդպիսիք տեղի յին ունենում կամ նկատվում են։ Այսօր արդեն պետք է տեսնել, վոր այդ քաղաքականությունն անցյալ սրվա հարց է։ Նա արդյունք էր վորոշ ժամանակի, վորոշ պայմանների։ Ներկայումս այդ պայմանները պատմության գիրքին են անցնում կամ անցել են, ուստի և քաղաքականությունը

Նաւորի, վոր արդի Ռուսաստանը վոճրագործ յերկիր եր համարում, այսոր իր հույսը դնում ե նրա վրա, կոչ ե անում կառչել Հայաստանին: Ի հարկե վստահել հայ բուրժուական մտքին, ուրախանալ առ այն, վոր գրչավաճառ Ռոյանը այսոր մեղմ լեզու ե բանացնում Հայաստանի հասցեյին՝ հարկավոր չե: Հարցը դրանում չե, այլ նրանում, վոր իրերի համառ տրամաբանության ե մասաների ազդեցության տակ՝ գաղութներում այսոր մտքի յիվ զգացումների քեկումն ե տեղի ունենում: Յեվ շատ շշանակալից ե, վոր «Վերջին Լուր»-ի նման մի թերթ, «անկախ հայաթերթ», այսինքն՝ համաբուրժուական որաթերթ, միքանի շաբաթ առաջ «Իեպի Հայաստան» վերատառությունը կրող առաջնորդող հոգվածում հորդորում եր իր ընթերցողներին՝ հայերի հույսը կապել միմիայն Հայաստանի հետ, դիմել դեպի նա, գաղթել Հայաստան. ահա այդ ե, վոր մնացել ե «ցիր ու ցան հայության» համար հիշյալ թերթի կարծիքով:

Անշուշտ այս ամենը մեծ չափով հետևանք է մեր քաղաքականության, մեր այն համբերողության, վոր մենք ունեցել ենք դեպի գաղութային սեփեթ, թեթևադիմ, շրջադիմ ու մոլորված միտքը: «Զիջման» քաղաքականությունը գաղութային հարցում այդ է նշանակում է, վոր գլխավորն է, մենք սպասում եյինք գաղութների հայ բանվորության և աշխատավորության ձայնին: Յեւ այդ ձայնը հնչեց. Ամերիկա, Բուլղարիա և նույնիսկ Պոլիս, գալիս են հնչեցնելու այդ ձայնը: Սառույցը կտրվեց: Այսօր արդեն կարող ենք «մաս բարև» ասել այն ամենքին, զորոնք չեն ընթանա գաղութների աշխատավորության ցույց տված ուղիով, քանի վոր գործի եական մասը կատարված է, բանվորությունը, աշխատավոր տարրերը և գաղութային բնակչության լավագույն մասը մեզ հետ է: Մեր դեմ են ֆինդիները, գաղակցականները, պատրիարքները, վաճառականները և անտաբույս դիպլոմատները: Սատանան նրանց հետ, թող կորչեն զնան:

Այսօր Խոբեհդային իշխանութիունը նույնպես հնարավորու-
թյուն ունի հայտարարելու զազութի հայ աշխատավորութեան,
թե քայլեր են արված՝ վերացնելու այն պրովոկատոր անակըն-
կալները, վեր մենք սպասում ենք՝ ինչպես դաշնակցական ու հայ
շովին թավթիւկներին, այնպես և թյուրքական այս կամ այն
ավանադուրիստի կողմից. անակնկալներ, վեր կարող են մի ավե-
լորդ անգամ լարել յերկու ժողովուրդների աշխատավոր տաը-
րերի հարաբերութիւնները: Այս առթիւ գիմունս և արված կու-

կայան Ֆեդերացիայի անունից նոր Տաճկաստանի կառավարու-
թյան և ստացված և վերջինս հավաստիացումը: Բացի այդ, մի
քանի որ առաջ վերոշվել և դիմել Ռուսաստանի կողմից Անգո-
րայի կառավարութանը՝ ամեն կերպ յետ կասեցնել հայ աշխա-
տավուրթյունից հնարավոր պրոպոզիցիոն բռնկումները, իսկ յեվրո-
պական պետութիւններից պաշտպանել այդ աշխատավորու-
թյունը, քանի վոր մինչև հիմա նրանք իրենց իմպերիալիստական
խաղերի համար գործիք են դարձրել հայ աշխատավորութիւնը՝
մատնելով նրան սրի, ավարի, ջարդի ու քաղցի:

Գաղութները հայ խոշոր գանգավածների, աշխատավորական տարրերի հույսերն արդարացին է շահերը պաշտպանել կարող եմք միմիայն խորհրդային իշխանությունը։ Հենվել նրա վրա, յերես դարձնել խաբեբա բուրժուական դիպլոմատիայից,—անհայն ճանապարհը, վերջի միջոցով միմիայն հնարավոր եմք ամփոփել այդ տարրերի բոլոր ցավերը։

Խորհրդային Հայաստանը մինչև այժմ աշխատել է այս ուղղությամբ։ Դրա համար է, վոր նա արել է աշխատել է այս ուղղությամբ։ Դրա համար է, վոր նա արել է աշխատել է այս ուղղությամբ։

«Մի շարք գիշումներ», ամենից առաջ հայ քաղերևակալական բնագծի շարք գիշումներ», ամենից առաջ հայ քաղերևակալական բնագծի շարք գիշումներ».

Այստեղ արդեն նոր հորիզոններ են բացվում և՛ այս խնդիրում։ Այստեղ արդեն նոր հորիզոններ են բացվում և՛ այս խնդիրում։ Այստեղ արդեն նոր հորիզոններ են բացվում և՛ այս խնդիրում։

Բոլոր շրջանների ու խմբերի վերաբերմամբ, վերոնք կաշխատեն բոլոր շրջանների ու խմբերի վերաբերմամբ, վերոնք կաշխատեն բոլոր շրջանների ու խմբերի վերաբերմամբ,

իրենց նախկին ելք քշել։ Պայմաններն այլ յեվս փոխված են։

6. ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՖԵԴԵՐԱՑԻԱՆ ՅԵՎ «ԶԻՋՄԱՆ» ԲԱՂԱ-
ԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յեթե մենք այդ կերպ ենք դատում յեպիսկոպոսութեան,
ամբերկյան վորքանոցների և դպրութային խնդիրների նկատ-
մամբ, նկատի ունենալով նոր պայմանները, նոր դորժոնները,
ապա վերջինսերիս թվում առաջին հերթին՝ պետք է հիշել Կով-
կասյան Ֆեդերացիան, վորի դիրք Հայաստանի կյանքում ան-
կասյան Ֆեդերացիան հիմնվեց յերեք հանրապետու-
պայման խոշոր ե։ Ֆեդերացիան հիմնվեց յերեք հանրապետու-
թյունների ջանքերով, այսոր նա զրվում է ավելի ամուր հիմքե-
րի վրա։

ի բ վրա: Շնորհիվ Ֆեզերացիայի՝ Խորհրդային կարգերը հովհասում
ավելի էս ուժեղացան, քանի վոր Ֆեզերացիան նշանակում է
ազգային համերաշխության ամենաիրական՝ յերաշխիքը, քանի
վոր նա տնտեսապես ու քաղաքականապես հովհասի ժողովուրդ-
ներին եւ ավելի է բարձրացնում: Ֆեզերացիայի արժանիքները

ախներև են: Շնորհիվ այդ ֆեդերացիայի ե, վոր ուժեղացած ու
վտառքի կանգնած Հայաստանը այսօր կաբող ե ազատ շունչ քա-
շել և ասել. «Զիջման քաղաքականությունն այս րոպեիյս հան-
գիստ պետք ե տալ յեվ պետք ե հնարավորությունն ընծեռել
աշխատավորներին՝ հաստատ կերպով արշավել դեպի Նորա-
նոր հաղթությունները»: Ահա այն տաքախփական յեղբակացու-
թյունը, վորին կարելի ե հանգել Խորհրդային Հայաստանի այս
յերեկու տարվա անցած ճանապարհի վրա լեռադարձ ախնարկ
ձգելիս:

7. ՅԵՐԿՐԱԳՈՈՇՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ԲԱՐՁՐ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱՆՆԵՐԻ
ԶԱՐԿԱՏՈՒՄԸ

Իսկ վճռոնք են այն նվաճումները, վոր պետք են անհ խորհրդրդային Հայաստանը: Դա տնտեսական կյանքումն և և ամենից առաջ գյուղատնտեսության ծոցում: Հայաստանը սուսկ գյուղատնտեսական երկիր և: Նրա արդյունաբերությունը գյուղական և: Ամենակալ ղեպքում՝ նա կը լինի գյուղատնտեսական-արդյունագործական վայր: Գյուղական տնտեսությունը, պլյուս բարձր կուլտուրաների արդյունագործությունը — ահա այն, ինչ վոր կընտանա երկրագործական Հայաստանը՝ ի հետևումն իր տնտեսական մեծ աշխատանքների: Ուստի մեր ուշադրությունը կենդ-րոնանալու և այս հարցի վրա: Այդ կողմից այժմեական խնդիրներից են ջրաբաշխությունը, վրոտգումը, անասնապահությունը, բամբակագործությունը. սովորական գյուղատնտեսության մասին արդեն չենք խոսում: Ամենահարվածայիններն են վրոտգումն ու բամբակագործությունը: Ահա հարցեր, վորոնցով զվառվորապես զբաղվելու են Հայաստանում մեր տնտեսական որգանները: Այդ խնդիրները միմիայն հողային կոմիսարիատի գործը չեն, այլ վողջ երկրի, իշխանության, նրա տնտեսական բոլոր որգանների:

Վոռոգոման նշանակութեան մասին արդէն ասված է և շարունակ խոսվում է։ Առանձին բան չի արված բամբակագործութեան համար։ Այն գյուղատնտեսական համագումարը, վոր այժմ անդի է ունենում Յերևանում, լուծելու յե այդ հարցը։ Այստեղ անհրաժեշտ է պնդել, վոր բամբակագործութեան համար պետք են հաւմար ու մեծ դաշտավայրեր, գործիքներ և մի շարք նախապատրաստական միջոցներ։ Ժամանակ կա։ Մինչև նոր ցանքսը ամեն

կերպ աշխատելու յ եպարքոստեղ աշխատանք, ինչ վոր եկող տա-
րին հնարավորութուն պիտի տա՝ Հայաստանում ցանկելու գոհն
25 հազար գեայատին բամբակ: Հարկավոր և սիստեմ: Միստեմը
և խիստ սիստեմը, Հալին ու ձեք հարկավոր և առհասարակ մեր
վողջ տնտեսութեան համար: Ձցրել ուղադրութունը, Հվատեմը
ուլժեմը՝ թերեւ գեղեցիկ ու գրավիչ ծրագրների ու քայլերի հա-
մար, այլ կենդանացնել գլխավորի վրա. իսկ այդ գլխավորը
եղկրագործութունն է.—սա և խորհրդային Հայաստանի դրա-
կան պատգամը: Միացյալը կը լինի ինքնըստինքյան, ընդհանուր
կուլտուրական կյանքը կը պատրաստվի իր հերթին, ինչպես ար-
դեն այդ տեղի և ունենում. հայեցեք մեր զրահանութեան, թատ-
րոններին և այլն, վորպես զի համոզվեք դրանում:

8. ՀԱՂԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՐՆ Ե

Յերկու տարի անցավ այն որից, երբ լալիան, արյունոտ,
պատառոտված, քաղցած և ցուրտ Հայաստանը քանդեց իրեն կաշ-
կանդող ու թշվառացնող շղթաները: Վերջիններս կորան, սա-
կայն ձեռք բերվեցին՝ խաղաղությունը, աշխատանքը, քաղցից
ազատվելու միջոցը և ապա երջանկության երաշխիքը: Դժվարու-
թյունների, լացի ու արյան և՛ զարուուղի ճանապարհներիով ձեռք
բաց և կարող և վերադառնալ, եթե միայն աշխատավորը պիտի
չպահի իր ձեռքում միզ համար այն «կապույտ թռչունը», վոր
նորհրդային իշխանություն և կոչվում: Այսոր մենք թեմակոխում
ենք մի նոր շրջան, երբ շինարար ու զարուուղի ճանապարհը
կարելի և և պետք և մի կողմը թողնել, և նրանք մնում են մի կողմ:

Յերկու տարվա ընթացքում ապրել և շոշափել այդ շրջանը՝
կը նշանակե տեսնել նոյեմբերյան հեղափոխության արգասիքը,
շնչել այդ շրջանի մթնոլորտը, կը նշանակե անդուլ ուշխատանքի
և խիզախ գործի կպչել մի նշանաբանի տակ՝
«Երկու տարվա ընթացքում ապրել և շոշափել այդ շրջանը»:

«Ապրիլ Խորհրդային Իշխանությունը»:

ՅԵՌԱՄՅԱ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌՈՐՅԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Յերեք տարի: Սա մի յերկար ժամանակամիջոց է հեղափոխական պատմաշրջանի համար: Յեւ այդ յերեք տարվա ընթացքում լուծված է մեր յերկրի գլխավոր խնդիրներից մեկը: Հայաստանի խորհրդայնացումը, կարելի չէ համարձակորեն ասել՝ վճռել է կամ վերացրել, ալսպես կոչված՝ հայկական հարցը: Բայց նա մի բան էլ ավելի չէ արել:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

Մենք շատ լավ գիտենք, վոր արտասահմանում պատասպարված «մարտական կուսակցություն» չարաբաստիկ զինակիրները պատրաստ են կոչելու. «Ահ, հայկական հարցը կա, թյուրքահայաստանի խնդիրը մնում է, իսկ Ռուսահայաստանը պետք է վար ազատագրվի ուսական լծից»: Սովորական պնդում, քանի վոր այդ արվում է այնպիսի մադդկանց կողմից, վորոնք ընդունակ չեն վորեւ հարց լուծելու և վորոնց կողքով ծանրակշիւ խնդիրներն անցնում գնում են և վճռվում պատմության անողոր լրգիլայի հարվածների տակ: Իսկ Հայաստանում ապրողն ու շրջադայողը տեսնում է թե ինչ ապահով ուրեր և ապրում այդ յերկրի չարատանջ աշխատավորը, վորի համար մի հարց է մնացել միայն՝ բարեփոխել իր նիստն ու կացը, միանգամայն բարելավել իր անտեսությունն ու կենցաղը: Մենք սովորություն չունենք դիմելու բուրժուաների կողմից մեր հացեյին ուղղված բարենպաստ վկայություններին. դա «մարտական կուսակցություն» փեշակն է, և հենց այդ պատճառով էլ այստեղ ընդգծում ենք այն, ինչ մեզ ասաց նորերս Հայաստանից արտասահման վերադարձող խոշոր հայ կապիտա-

լիստներից մեկը՝ Կարինյանը: Վերջինս գտնում է, վոր Հայաստանն արդեն թևակոխել է յերջանկության դարաշրջանը: Ինչո՞ւ չէ նա ալսպես խոսում: Այն հասարակ ու պարզ պատճառով, վոր նա տեսել է մեր Հայաստանը:

Տաճկահայաստանի խնդիր: Այդ էլ է լուծված: Նորից կը հայհոյեն մեզ դաշնակցականները: Այո, նա լուծված է և նրա դատավճիռը կը հանվի մոտակա տարիներում, քանի վոր Տաճկաստանի դրությունն այս հեղափոխական եպոխայում միայն վերջնականապես կորոշվի: Մերձավոր Արևելքի դռան շեմքին կանգնած խորհրդային կովկասն արդեն կանխորոշում է արևելյան ժողովուրդներին և Մերձավոր Արևելքի բախտը: Մեզ համար գոյություն չունի նաև սահմանների հարցը, վորովհետև ժողովուրդներ և յերկրներ հեղափոխականացնող խորհրդային իրավակարգն այս դեպքում թերևս համաձայն լինի հայկական հինավուրց ասացվածքին թե՛ «սահմանն քաջաց—զինն յուրյանց», քանի վոր նրա գաղափարները համատարած են:

Բայց կա և մնում է «թյուրքական վտանգը»: Այդ մասին էլ են խոսում մեր աղգայնականները: Այդ բանին հակամետ են հավատալու նաև Հայաստանի աղգարնակչության վորոշ խավերը: Ամենայն պատասխանատվությամբ և վստահությամբ մենք պընդում ենք, վոր այդ «վտանգը» չկա, նույնիսկ չնայած Յերևանի այն «միջադեպին», վորի առիթով Պոլսի թյուրքական դեղին ու սպիտակ մամուլը վերջին ժամանակներս այնքան թմբուկ դարկեց: Յեթե մի խիստ աննշան դեպք, վորի նմանները շատ-շատ են այս հեղափոխական որերին, այն էլ խորհրդային յերկրների այսպես ասած՝ միջազգային պրակտիկայում, մի դեպք, վորը վոչ մի արձագանք չգտավ մեզանում, մի դեպք, վորի հանդեպ ինքը տաճկական կառավարությունն անշուշտ կը պահպանի իր լիակատար լոյալությունը և բարի դրացիությունը խորհրդային Հայաստանի և այլ խորհրդային յերկրների հետ,—եթե այդպիսի մի դեպք ընդունակ է աղմուկ բարձրացնելու, ապա պետք է ուղղակի ասել, վոր մարդիկ վորոշել են պրոլետարիա սարքելու մեր գլխին: Իսկ մենք հիմարներ չենք: Պրոլետարներին շատ լավ ենք ճանաչում: Նրանց ցույց կը տանք իրենց տեղը, Իսկական վտանգ պետք է սպասել հայկական հակահեղափոխական Դաշնակցության և թյուրքական վոճրադորը դավադիրների բանակից: Նրանք վխտում են Պոլսի նեղ փողոցներում: Մինչդեռ նոր Տաճկաստանի աշխատավոր գյուղացիությունը և նրա տրամադրու-

Թյան հետ հաշիի նստող անդորակաւ կառավարությունը գիտեն,
վոր իրենց թիկունքը միանգամայն ապահով և շնորհիվ Խորհրդա-
յին Ռուսաստանի ու Կովկասի։ Վերջիններս ել չեն վախենում
վոչ մի պրովոկացիայից, քանի վոր նրանց հուշար հեղափոխական
աշխատավորությունն է, Կարմիր Բանակն է, վոր կոչված է ա-
մենուրեք խաղաղությունն ապահովելու։ Նրանց չհկաներն են և
արեւելքի (ընդ սմին և Տաճկաստանի) ժողովուրդների բռնու ցան-
կությունը՝ հաշտ ու խաղաղ ապրել սոցիալիստական հեղափոխու-
թյան ուղիների հետ։

Այդպես ուրեմն «Յեռեանի միջնադեպը» մի ցնդաբանու-
թյուն է։ Հայաստանն առաջավա նման է եւ ավելի լաղաղ ողնը
է ապրում։ Այլ կերպ մտածողն ու խորհողը կամ պրոփկատոր
կամ խենթ է կամ մոլորված։

ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՆ ՈՒ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՎՈՉՆՉԱՅՈՒՄԸ

[illegible]

Այսօր Պոլսում ապաստում ե տաանյակ հազարավոր հայ զաղ-
թականութեան, վարին մենք հայտարարում ենք, վոր հնարավոր

բությունն ունենը ընդունելու և տեղավորելու Հայաստանում ու
կովկասում: Բայց արտասահմանում ևս կա հարյուր հազարավոր
գաղթականութիւն: Ի՞նչ անել նրա վերաբերմամբ: Հայաստանը
շատ հող չունի: Նա վռուգում է իր անջրդի տափարակները: Դա
արվում է և՛ գաղթականութեան համար: Բացի այդ, Խորհրդային
Հայաստանի կայունութիւնն Արեւելքում արդէն առհավատցա յե
այն բանի, վոր գաղթականութիւնը վաղ թե ուշ հնարավորու-
թիւնն ունենա իր համար մի տեղ գտնելու: Դաշնակցա-
կանները կովեւով Հայաստանի դեմ, կռիվ են մղում գաղթակա-
նութեան դեմ, վորովհետեւ նրանք ֆրանս են հասցնում մեր գործի
նութեան դեմ, վորովհետեւ նրանք ֆրանս են հասցնում մեր գործի
հաջող յեւթին: Այս տեսակետից վնչ մի միտք չունեն դաշնակցա-
կանների կանչվածուցները, վոր բարձրացնում են նրանք գաղթա-
կանական հարցի շուրջը: Դա լոկ խեղկատակութիւնն է, շաղախ-
ված պրովոկացիայով, ստով և անմտութեամբ:

Նբանք հակահեղափոխական ու հակաաշխատավորական պրոպագանդի են մղում նաև գաղթականության մեծածավալ շարքերը։ Պուսի «Ծախտասմարտ» թերթը բողոքելայի, Ամերիկայի, Բուվի Պուսի «Ծախտասմարտ» թերթը բողոքելայի, Ամերիկայի, Զուսաստանի հայ գաղթականներին խորհուրդ է տալիս «Հնամենյէն» բողոքելներից, հետո կենալ հեղափոխական վարդապետութունից, իրենց յերկիրներ ծախտատավորութունից ու ազատ պահել «հայի նամուսը» ազատ պահել «պղծութունից»:

... ՀԱՅ ԴԱՄԱՐ

[illegible]

դեցե՛ք նրանց հետ միասին կապիտալիզմի, արշան, թշվառության ու հին աշխարհի հիմքերը:

Յե՛վ դա հեշտ և անել այսօր, վորովհետև հին աշխարհը ծվառվում է հեղափոխական շարժման հարվածներից, վորի պատճառով ել հենց քայքայվում, տարրալուծվում և տալիս ու վրա յեն լինում անցյալ կյանքի պաշտպան կանգնած կուսակցությունները: Այս յերկու հանգամանքը հեշտացնում է և խորհրդային Հայաստանի պայքարն ու աշխատանքը:

Առաջին պայմաններից մեկն է Գերմանիայում տեղի ունեցող քաղաքացիական կռիվը, գերմանական հեղափոխությունը նրա հաջող յեղբի գեպընում արդեն կը վորոշե մարդկության ճակատագիրը մի անգամ ընդմիշտ: Գերմանիան Յեվրոպայի սիրտն է կազմում. յերբ սիրտը հեղաշրջվի, կը կերպարանավորվի ըստ նորի նաև վողջ որդանիղմը: Այդ իսկ պատճառով խորհրդային յերկրները, նրանց շարքում և Հայաստանը, սուր հետաքրքրություն են ցույց տալիս գերմանական անցքերի հանգեպ և խիստ շահագրգռված են գերմանական պրոլետարիատի հաղթության գործում: Ուստի և մեր ոգնությունը գերմանական պրոլետարիատին անպակաս պիտի լինի: Այն ծանր աշխատանքը, վոր տանում են խորհրդային յերկրները, գերմանական հեղափոխության հաղթանակի գեպընում կրկնակի կը թեթևանա, և մենք արագորեն կը շարժվենք գեպի մեր նպատակակետը: Յե՛վ միթե դրանում նույն չափով շահ չունեն արտասահմանյան հայ աշխատավորները:

Յերկրորդ հանգամանքը—դա Դաշնակցության անկումն է: Հայաստանի դաշնակցականները լիկվիդացիայի յենթարկեցին իրենց կազմակերպությունները: Նրանցից առաջ Դրոն ու ընկերները իրենց հայտագրով սնանկ հայտարարեցին Դաշնակցության անցյալն ու նրա քաղաքականությունը, չնայած վոր դաշնակցական թերթերն ու «Հ. Հ. Դաշնակցության արտասահմանի պատասխանատու մարմին» պատասխանը ուրիշ բաներ են ասում: Լսենք. «Վրաստանի Կենդրոնական Կոմիտեյի անդամները մեկ տարի է ավելի ձեռնալ փաշայի սպանութենն ի վեր բանտարկված կը մնային Մետեխի բերդին մեջ, բոլորովին կտրված եյին արտաքին աշխարհին և հայտագրին ստորագրած են բանտին մեջ, առանց դրսի ընկերներու և մարմիններու հետ խորհրդակցելու և անոնց համաձայնությունն առնելու»: Բանից դուրս և գալիս, վոր միտիքական «պատասխանատու մարմինն» իր ըն-

կերներին միանգամայն նսեմացնում է՝ համարելով նրանց վախկոտներ ու մորթեպաշաներ. բայց պետք է հայտարարենք, վոր հայտագրից ստորագրել են նրանք թիֆլիզում, իրենց քնակաբաններում: Իսկ Դրոն նույնիսկ այդ ակտի համար, իր ու իրայինների ձեռքով գրված հայտագրի պատճենը գրպանում, ճեպընթացով Մոսկվայից թիֆլիզ է յեկել. այն Մոսկվայից, վորտեղ նա աղատորեն պարապում է իր անձնական անտեսական գործերով:

Մյուս է արտասահմանյան Դաշնակցությունը, վոր իր վերջին որերն է ապրում: Ճիշտ է, նա դեռ ունի որապահուստ, հրատարակում է իր թերթերը, և այնտեղ ինչ վոր «թեղիաներ» են թիում նրա տեսարանները, բայց այդ ամենը հայ ազգայնական ինտելիգենցիայի կամ հայ վարժապետության վերջին շունչն է: Վարժապետ «թեղիանիկոսներն» իրենց կուսակցության դադարի մեխերն են խիում և իրենք ել պատրաստվում են այնտեղ տեղավորվելու: Մասաները նրանցից հեռանում են: Արտասահմանյան խաբված հայ զաղթականները նմանապես հրաժարվում են Դաշնակցությունից: Նրա վաղեմի բարեկամներից մեկը՝ Չալխուշյանը իր դամբանականը նոր միայն վերջացրեց, վոր ուղղված է Դաշնակցության հասցեյին: Ավելի խիստ մեղադրական է կարդում այսօր Դաշնակցության սյուներից մեկը՝ Քաջաղուն: Նին, վոր նորերս լույս տեսած իր գրքույկում, քննադատելով Դաշնակցության քաղաքականությունն ու կյությունը, յեղնելով արդի Հայաստանին ամեն կերպ ոգնելու տեսակետից, այսպիսի ծանրակշիռ ու սպանիչ վճիռ է հանում իր կուսակցությանը. «Ի՞նչ անել ուրեմն: Ահա այնտեղ է, վոր պիտի ասեմ, այն շատ ծանր խոսքը, վոր՝ գիտեմ՝ վրդովեցնելու յե ձեզ (այսինքն՝ դաշնակցականներին.—Ա. Մ.), բայց վորը պետք է ասվի վերջապես և ասվի պարզորեն, առանց քողարկումների և մեղմացումների. Հ. Հ. Դաշնակցությունն անելիք չունի այլևս»:

Խորհրդային Հայաստանն այդ խոսքը վաղուց է ասել: Շատ լավ էթե այն կրկնում են այսօր թունդ դաշնակցականները, շատ վատ էթե հակառակն են պնդում դաշնակցական մի քանի ջոջերը: Բայց զլխավորն այն է, վոր այդ վճիռն են հանում և դաշնակցական մասսաները: Դրանով նրանք թեթևացնում են մեր ընդհանուր գործը: Այժմ դառնանք այդ գործին:

ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐՆ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԵՐԱՇԽՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յերեք տարի յե անցել այդ որմանից: Հայաստանն սկզբում միանգամայն մեկուսացած էր: Անցյալ տարի Վրաստանի ու Ադրբեջանի հետ միասին նա կազմեց Կովկասյան Ֆեդերացիա, վոր այս տարի մտավ Համախորհրդային Միության ծոցը: Այդպիսով Հայաստանը կազմեց Խորհրդային լեռկրների միացյալ բանակի մի մասնիկը: Այս առիթով հայ վարժապետները հարա-հրոց են բարձրացնում, թե Հայաստանը կորցրեց իր անկախու-թյունը, թե նրանում տիրապետողը ուստական ավիրն է:

Ի՞նչ է պետական անկախությունը: Արդյոք Հայաստանն անկախ է եղել դաշնակցականների տիրապետության որով: Վերջ վերջինեւե Հայաստան կոչված վայրում տիրող յեղեւ է անգլիացին, իսկ նրան արտաքսելուց հետո՝ Մյուրքը: Միմիայն հայ աշխատավորության ըմբոստացումն ու սուսական Կարմիր Բանակի ոգնությունը հնարավորություն տվին հայ աշխատավորին ազատ շունչ քաշելու: Այժմ Հայաստանը ռուս բանվորի, վրացի և ադրբեջանցի դուրացու բարեկամն է: Ի՞նչ կա այստեղ խորշիկու: Ընդհակառակը՝ դրանով մենք պարծենում ենք: Այսօր Հայաստանը շատ ավելի նախատավոր պայմանների մեջ է դրված, ուր ազատ է շրջագայությունը, աշխատանքն ու զարգացումը: Լեզուն ու կուլտուրան ավելի բարձր դրության մեջ են, քան առաջ: Մարդկային անհատականությունն ու արժանապատիւթյունը ավելի հարգի յեն, քան դաշնակցականների որով էր: Չկա վարժապետականություն, սեմինարիում, մարդատեցություն, ստորաքարշություն, տուրուգմիտց, սրածություն, սուգ ու շիվան: Ուրեմն հարցն ինչպէս է: Հա՛, մի քան ել է պակասում այսօր՝ կապիտալի շահագործումը: Դաշնակցականները Հայաստանը տանում էին դեպի կապիտալիստական դժոխքը, նրանք լծվել էին կապիտալին, այսինքն՝ ամերիկացուն, անգլիացուն, հայ վաճառականին ու սպեկուլյանտին: Այսօր այլ է պատկերը: Այն ժամանակ ել կար պետություն, այժմ էլ: Նա ել իրեն անկախ էր համարում, սա էլ անկախ է: Վերն է ընարում ժողովուրդը, վերն է ավելի բով: Համեմատեցեք և կըմբռնեք: Իսկ դաշնակցական «Հայրենիք»-ի եջերում անկախության մասին գրածները վոչ այլ ինչ են, բայց ելի սոսկ ֆոկլոսնիկություն ու տիմար խաբեբայություն:

Այս յերեք տարիների գլխավոր արժանիքներից են պրոլե-
տարական ու աշխատավորական տարրերի համերաշխության գա-
ղափարը, ազգային համերաշխության քարոզն ու գործը: Դրանց
արդյունքները շատ խոշոր են: Դրանց շնորհիվ է, վոր Հայաս-
տանն որեցոր հառաջադիմում է: Խորհրդային Միությունն ու
Կովկասյան Ֆեդերացիան մեծապես զարկ տվին Հայաստանի
բարգավաճման գործին: Ազատված է ինքնուրույն Հայաստանը
վոչ թե հետադիմում է, վոչ թե կանգնած է մի մակարդակի վրա,
այլ շարժվում է, առաջ է գնում, ուժեղանում: Բայց դեռ ի՞նչքան
աշխատանք կա կատարելու: Մենք վորքան առաջադիմում ենք,
աշխատանք էլ մեծ ուշադրություն ենք դարձնում մեր բացերին,
այնքան էլ մեծ ուշադրություն ենք դարձնում միջոցներ
չերան հանում մեր խոցերը և նրանց բուժելու միջոցներ
ենք վորոնում: Իսկ պահանջներ, կարկատաններ ու ճեղքվածքներ
կան ու կան: Ահա այս խնդիրներն են, վոր լուծում է այսօրվա
Հայաստանը: Այլ հարցեր չկան. այս խնդիրները, այս առօրյա
մեր «յուր որերը»: Դառնանք դրանց:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Հայաստանի ընդհանուր կուլտուրական մակարդակն անշուշտ բարձրանում է: Ամենից առաջ կենդանանում են քաղաքները, թեև այս բնագավառում դեռևս շատ մեծ աշխատանք կա կատարելու: Սակայն առանց գյուղի վոչինչ չի կարելի անել մեր յերկրում, քանի վոր նա զերազանցապես գյուղացիական վայր է: Մինչդեռ գյուղը տոկավին ծանր որեր է ապրում: Ահա այդ գյուղի պատկերը ըստ ընկ. Մ. Բազրատունու նկարագրությունյան (տե՛ս «Խոհանոցային Հայաստան», № 228, 1923 թ.):

[illegible]

յին մտքի և առաջադիմութեան եվոլյուցիան դադարել և առաջ շարժվելուց, սայլը կտորվել ու աշխարհ կանգնել մնացել և դա-
րերի ընթացքում:

Աբարաանը մեկուսացած, դրսի աշխարհից կտրված, վոչ մի հոսանք, սթափեցուցիչ թարմ ոգի չի մտել այդտեղ: Գյուղացու-
թյան մտավոր զարգացման աստիճանը վորոշում է նրա կյանքի, կենցաղավարութեան, տնտեսութեան հետամնաց վիճակը. շրջա-
պատող առարկաները, տան ներսի կահավորութիւնը, հողը կճուճ-
ւթութիւնը, գոլալը, ամանեղինները, տան սյուները, ճրագը, ճրագ-
կալը ձեռք հիշեցնում են անդրմիջնադարյան կալի դարաշրջաննե-
րը, ամեն ինչ հասարակ քարե, հող ու ծխից և մրից սևացած
կոշտ ու կոպիտ տաշած փայտ:

Այդպէս և հայ գյուղը շատ տեղերում՝ խաւար, գետնափոր,
յետ ընկած, տգետ ու աղքատ, նամանավանդ գետնափոր: Դա
տգիտութեան և աղքատութեան լուռ արձանն է, աղաղակող բո-
ղոքող: Մահվան կռիվ պետք է հայտարարել այդ գետնափորու-
թեան: Մեր կարծիքով դրա համար պետք է գյուղացուն սրսկել
նախ՝ գրագիտութեան, յերկրորդ՝ նախաձեռնութեան և յերրորդ՝
ինքնագնութեան շինուկներ:

ԱՐՄԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՎ ՏԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ

Մեծ ցավը նրանումն է, վոր հայ գյուղացին տգետ է, մտա-
վորապէս խաւար: Յեթե գյուղացին տգետ է, ապա դա կրկնակի
պատուհաս է, վորովհետեւ գյուղացին իր տնտեսական վիճակով
անշարժ է, պահպանողական ու բթացած: Այստեղից յեկնելով՝
պետք է ամեն ջանք թափել գյուղացուն լուսավորելու համար:
Խորհրդային կարգերը թույլ են տալիս մեր գյուղացուն դարգա-
նալ ու: Փոխանակ գնալու և կապիտալիզմի գիրկն ընկնելու, գյու-
ղացին այսօր դիմում է դեպի սոցիալիզմ: Սակայն առանց հողը
լավ մշակելու, առանց հացի ու հանգստի՝ չկա սոցիալիզմ: Հողը
լավ մշակել, պատշաճ հագուստով ման գալ և կուշտ ապրել կա-
րող է նա, ով ունի գիր, գրականութիւն, ունի վարժ ու թափանցող
միտք, ով իր նիստ ու կացի մեջ գիտե կերպով կյանքի ու զար-
գացման գոնե ամենակարեւոր և շատ ընդհանուր որոնքները կամ
կանոնները: Մեր գյուղացին ընտելացած չէ դրան: Այդ պատճառով
էլ նա խեղճ է, հետամնաց ու աղքատ:

Քանզեցեք այդ գետնափոր տները: Տվեք գյուղացուն հա-
սգոտ, վառելանյութ և աղ: Սա յե որվա պահանջը: Բայց ամե-

նից առաջ, եթե ուզում եք, տվեք նրան ուսում, գիտութիւն:
Ժողովրդական Լուսավորութեան Կոմիսսարիատների առաջնակարգ
գործն է վոչ թե միայն Հայաստանում, այլև կովկասյան այլ
հանրապետութիւններում և Ռուսաստանում, գրագիտութեան և
հանրային գիտելիքների տարածումը: Քաղաքին լուսավորութիւնը
պետք է, պետք են նրան թանգարանները, թատրոններն ու հա-
մալսարանները, բայց ավելի մեծ անհրաժեշտութիւններ են թան-
գարանը, թատրոնն ու համալսարանը գյուղում, վոր գրագիտու-
թիւնն բառով և բնորոշվում, առանց վորի չկա նոր գյուղ, չկա
գյուղացու բարեկեցութիւն, իսկ առանց վերջինիս հնարավոր չէ
տարվել խորհրդային շինարարութեամբ: Դրագիտութիւնը դուրս
կը բերի հայ գյուղը, ինչպէս ընկ. Բագրատունին և վորակում՝ նրա
բանափոփոխության դարաշրջանից:

Գյուղում լուսավորութիւն տարածողը պետք է լինի ուսու-
ցիչը: Դա սովետական ուսուցիչն է: Վարժապետների դարն
անցավ: Մեզ պետք են հեղափոխական: պրոլետարական ու
մարդասեր ուսուցիչներ: Դրանց թիվը շատ չէ: Պետք է պատ-
րաստել և արագ կերպով պատրաստել Խորհրդային իշխանու-
թեան այդ կարևորագույն աշխատակիցներին: Ուսուցիչն է, վոր
յերիտասարդութեան հետ միասին ստեղծելու և շինելու յե նոր
գյուղը: Արդ, սրանց նշանաբանն է լինելու՝ կեցցե գյուղական
ուսուցիչը. դուրս բերենք մեր աշխատավորութեան միջից հա-
լյուրներով ու հազարներով ուսուցիչներ: Սա շատ խոշոր հարց
է, վոր պետք է լուծի Հայաստանի Լուսավորութեան Ժողովրդա-
կան Կոմիսսարիատը:

Այդ հարցն ունի և իր նյութական կողմը: Մեր ուսուցիչ-
ներին անհրաժեշտ է դուրս բերել նրանց վատթար, նրանց դժո-
խային դրութիւնից: Նման այն բանի, ինչպէս մենք ապահովում
ենք մեր լավագույն աշխատողներին, հարկավոր է նյութական
տանելի պայմանների մեջ դնել ուսուցչութեանը՝ թե գյուղերում և
թե քաղաքներում: Առանց այդ ապահովութեան մենք չենք ունե-
նալ վոչ դպրոց, վոչ ուսում, վոչ ել դասատուների կազմ ու
պատրաստ բանակ: Մեր կուսակցութիւնն է, վոր պետք է դարձ-
նի իր խորին ուշադրութիւնը արժարժաժա կենսական ու ամե-
նաառաջնակարգ խնդրին:

ՆԱԽԱՃԵՌՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԻՔԸ

Հայ գյուղը գուրկ է նախաձեռնությունից: Նախաձեռնությունը պահասում է այնտեղ, վերտեղ չկա ինքնուրույնությունը, չկա կորույթ, չկա կամք: Դա հատուկ է գյուղացուն, առավել ևս հայ գյուղացուն՝ հետաձնաց ու աղքատ այդ տարրին: Հայ գյուղացու զիմազրկությունը հեշտությունը կը վերանա խորհրդային կարգերի որով, յեթե միայն գյուղացին ունենա ինքնագիտակցություն: Լուսավորությունը մեծ զարկ է տալիս նախաձեռնության, առանց վորի անհնար է դառնում անտեսական կյանքի զարգացումը: Մենք շատ լավ գիտենք, ինչպես ասացինք, վոր գյուղն ու նախաձեռնությունը հակոտնյաներ են: Ձեռներեցությունը հատուկ է արդի քաղաքին, հոսող է մի ժամանակ առաջընթաց յերևույթ կազմող կապիտալին, բուրժուական մասնավոր սեփականության: Բանն էլ հենց այն է, վոր մեր գյուղը արագություն տեսակետից առաջ ընթանա նախկին կապիտալիզմի որինակով, հենց այս խնդրում ընթանա արագորեն, ժիր և լի թափով: Դրա նախապայմանն է գյուղացու արթուն ու խուզարկու միտքը, նրա նախաձեռնությունը յուրաքանչյուր բոլի, ամեն բանում: Յեթե սոցիալիզմը և խորհրդային կարգերը կարող են ոգնություն հասնել գյուղին ու գյուղացուն, ապա դա հնարավոր է գյուղացու արթնացումով և կայտառ առաջադիմության քայլերով անտեսական ու կուլտուրական կյանքում պրպտելու, փնտռելու, շարժվելու և անընդհատ առաջ ընթանալու ճանապարհով:

ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱԿԱՍԸ

Պակասում է գյուղացուն նաև ինքնողնությունը, վոր անբաժան է նախաձեռնությունից: Ինքնողնություն և նախաձեռնություն՝ յերկուսը միասին այն հսկայական ուժն են կազմում, վոր հեղաշրջելու յե արդի գյուղը:

Վերն է ինքնողնության պակասը:

Բերենք որինակ: Գալառները շրջելիս միշտ ել մի յերևույթ է աչքի զարնվում, դա—խելամտության կամ ձիրքի կատարյալ բացակայությունն է: Դյուղացին դարերից ի վեր զիտե, որինակ, մի ձևով շինել իր տունը: Փոս, քար, ցեխ ու մի փոսած գերանահա այդ է նրա տունը: Հնարել, ճարել ու գործածել այլ միջոց՝

նա չգիտե: Նայեցեք, որինակ, Նոր Բայազետի գավառին: Այնտեղ, նամանավանդ Սեանա լճի ափերին մեծ քանակությամբ բնում է յեղեգնը: Մոլոկաններն ոգտագործում են այն՝ տան կտուրը ծածկելու համար: Ալեքսանդրովկա գյուղի տները կարգին են: Իսկ նրանից մոտ յերեք վերստի վրա գտնվող հայկական Ռախմանբենդ գյուղի տներն այլ պատկեր են ներկայացնում: Ահա գյուղի մի թաղում գյուղացին իր փլած տունն է կարկատում: Մտնում էս ներս. կտուրը բաց է, նա մնում է չավարտված, վորովհետև տանտերը փայտ չունի, իսկ Բայազետի շրջանում փայտ ասածը չկա:—Հապա ինչո՞ւ յեղեգնով չես ծածկում կտուրը, բնականորեն հարցնում էս նրան և ցույց տալիս մոտակայքում աճող յեղեգնը: Դյուղացին քթի տակ ծիծաղում է: Նրա կարծիքով յեղեգնը վոչ մի բանի պիտանի նյութ չէ: Մեր գյուղացին չի իմանում, թե ինչ ասել է հատալիս ու պատերը սվաղելը, այդ պատճառով ել ձմեռը նրա տունը ցուրտ է, պատերից շարունակ թափվում են, կաթում է, նրա ռթախն անհամբույր է: Այս ամենը կարգի բերելու համար փող չի հարկավոր: Հարկավոր է միայն մի փոքրիկ աշխատանք, ձեռներեցություն և ըմբռնումն այն բանի, թե առանց հնարագիտության, ինքնողնության կամ յեղած հում նյութից մի բան ստեղծելու ինքնագիտակցության չկա տանելի կյանք, չկա առաջադիմություն:

Սրամիտ ընթերցողը մեր այս «քարոզը» կը համեմատե յերևի անգլիացի Սմայլսի բարոյախոսական գրվածքների հետ («Խնդնողնություն», «Խնայողություն», «Բնավորություն», «Պարտք», «Խելը և Եներգիա» ևայլն): Թող համեմատե: Մթթե սոցիալիստական կարգերը չեն զբաղվում «մանր» խնդիրներով: Խորհրդային իրավակարգի առոյշան ու ընթացիկը՝ հենց ինքը սոցիալիզմն է: Մինչդեռ պրոլետարական տիրապետության համար Սմայլսի և Մինչդեռ պրոլետարական տիրապետության համար Սմայլսի բարոյախոսականները անարժեք են: Նրանք թերևս լրացնում են քաղքենու կամ կապիտալիստ ու վաճառական դառնալ ձգտողի հագուրդը, և միմիայն այդքան: Սոցիալիստական եպոխան վտարում է մեղանականությունը և բուրժուական բարոյախոսությունը: Այն, ինչ վոր ասացինք, յեթե սմայլսիզմ է, սակայն այսօրվա, այսպես ասած՝ սոցիալիստական, պրոլետարական սմայլսիզմ է: Տիրապետողը մեղանում աշխատավորն է: Յեվ նա շինարարությունը և զբաղված: Հայաստանի բանվորն ու աղքատ գյուղացին ամենից առաջ վերաշինելու յեն գյուղը, քանի վոր նա գյուղացիական Հայաստանի հիմքն է կազմում: Այս տեսակետից մեր

գյուղը, ըստ այնմ և յերկիրը, ընթանալու յե գյուղատնտեսութեան զարգացման և լուսավորութեան պատկաստումի ուղիներով: Հողագործութեան և ժողովրդական Լուսավորութեան Կոմիտեաները՝ ահա յերկու գլխավոր կետեր, վորոնց վրա յերկու վտաններով պետք է ամուր կանգնած լինի Խորհրդային Հայաստանը: Բայց այս հարցին մենք կը վերադառնանք:

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՆ ՈՒ ԳՅՈՒՂԻ ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՄԸ

Այստեղ առաջ է դալիս և մի այլ խնդիր:—Դուք շարունակ գյուղից ու գյուղատնտեսութեանից եք խոսում, ուրեմն Հայաստանը սոսկ գյուղատնտեսական յերկիր եք համարում, կը հարցնեն մեզ:—Այո, կը պատասխանենք մենք դրան: Սա վնչ ֆիզիկական տեղում է, վնչ էլ Նալբանդյանի «Յերկրագործութեանը»: Առաջինը խոշոր բուրժուազիայի նախնական տնտեսագիտութեանն է, յերկրորդը «մանր մարդու» մանր սեփականատիրոջ ձգտումն է: Սոցիալիզմը հեռու է թե մեկից և թե մյուսից: Նա վերցնում է յերևույթներն այնպես, ինչպես նրանք կան: Հայաստանը գործարաններ չունի: Յեթե նրա հողերը վտուղվեն, այն ժամանակ նա կը լինի ըստ ամենայնի հարուստ գյուղատնտեսական յերկիր: Ինդուստրիայի զարգացման համար ներկայումս հեռանկարներ չենք տեսնում Հայաստանում: Բայց ունի բամբակ, խաղող, բրինձ, մետաքս և այլն: Դյուղական թանկարժեք կուլտուրաներ—ահա սրանք են մեր յերկրի հիմքը: Բամբակի սերմ, խաղողի վաղ և ջուր՝ սրանց գումարը մեզ կը տա հարուստ և ապահովված Խորհրդային Հայաստան:

Սոցիալիզմը չի անջատում գյուղը քաղաքից. նա չի կտրում ինդուստրիան գյուղատնտեսութեանից: Այս տեսակետից մեզ համար քննադատութեան չի դիմանում վնչ ֆիզիկական տեղում, վնչ էլ Միամոնդին կամ «Յերկրագործութեանը»: Յեթե մենք կրկնում ենք այն միտքը, թե Հայաստանը գյուղատնտեսական վայր է, դա ամենևին էլ չի ժխտում այն միտքը, թե գյուղերը պետք և շահկապել քաղաքների հետ: Գյուղատնտեսական Հայաստան և ինդուստրիալ Բագու կամ ուղտական շուկա: Այսպես է իրականությունը: Ապագայում կարող է լինել նաև հայկական արդյունագործություն: Մի խոսքով, ինչպես են գելան եր ասում սոցիալիզմի որոք քաղաքն ու գյուղը մի մարմին են կազմում և,

վերանում է նրանց միջև եղած խորխորատը, նրանց այն անհաբաղապարտութունը, վոր արդյունք է կապիտալիստական կարգերի:

Բայց և կը բացականչեն՝ «Ինչպես է վոր գյուղացիական յերկրում պրոլետարական դիկտատուրա գոյություն ունի»: Մենք ել կը հարցնենք. յերկր և վորտեղ է ասված, թե գյուղատնտեսական յերկրներում սոցիալիզմ չի լինի: Ընդհակառակը՝ մարքսիզմը միշտ ել ուսուցել է, վոր գյուղացիական վայրերը սոցիալիստական հեղափոխութեան միջոցին ոժանդակութուն և ոգնութուն կը ստանան առաջնակարգ, ինդուստրիալ ու պրոլետարական յերկրների կողմից:

Այժմ վերադառնանք Հողագործութեան Կոմիտեաներին, վորին, ինչպես երևում է, վիճակված է խոշոր դեր կատարելու Հայաստանում: Նա է Հայաստանի վողջ տնտեսութեան, նրա հարստութունների ու նրա նյութական շինարարութեան ղեկավարը: Նրա որդաները տեղերում ամենագեղեցիկ, ամենամարտական և ամենաձեռներեց միավորները պետք է լինեն: Նրանք սերտ կերպով պետք է կապվին գյուղացու և նրա նիստ ու կացի հետ: Մենք գյուղը լավ չենք ճանաչում և պետք է ասած, վոր տեղյակ չենք նրա անցուղարձերին, սովորույթներին, նրա կարողութեանը: Դյուղը պետք է ճանաչել ու նրան հասկանալ: Պետք է տեղյակ լինել նրա անցյալին, ներկային, նրա կենցաղին: Այդ պատճառով ել պետք է սերտ կապ պահպանել գյուղի հետ:

Շատ անգամ է աչքաթող արվել գյուղը: Իշխանութեան ֆուկուսը կենդրոնումն է, խոշոր ու պատասխանատու աշխատողները մայրաքաղաքումն են ապրում, զբաղված իրենց առօրեա գործունեյությամբ. նրանք ղեկավարում են գյուղ գնալ: Նույնիսկ գավառական գործադիր կոմիտեների անդամներն ու աշխատակիցները մշտնջենական հարաբերութեան մեջ չեն գյուղի հետ: Կենդրոնը, վորի աշխատանքն ու առանձնասեյակը պարփակում են ամենայն ինչ, իսկ իսկական կենդրոնը—գյուղը հաճախ վերջին շարքն է բաշխում: Այս չպետք է մոռանալ: Մեր դեմ պետք է կռվել: Այն շարժումը, վորին ընտելացնել ենք աշխատում մեր գյուղացուն, ամենից առաջ պարտական ենք կիրառել մենք ինքներս: Անխզելի և անընդհատ պահպանվող կապ գյուղի և կենդրոնական իշխանութեան միջև, պատասխանատու ընկերների փոխադրութունը գյուղ՝ այնտեղ աշխատելու, գյուղացուն շարժելու և գյուղը վերաշինելու նպատակով—սա ընթացիկ կարևորագույն հարցերից մեկն է: Դյուղի հեռանկարը, նրա ստաջնա-

կարգ լինելը վոչ մի դեպքում, վոչ մի ժամանակ չպետք է վրիպի մեր ուշադրութեանից: Մեր կառավարութեանը, վարպետ արթուն հակիչ, աշխատում է և ել ավելի ջանքեր կը թափե այդ ուղղութեամբ:

Կ Ո Ո Պ Ե Ր Ա Յ Ի Ա Ն

Գյուղատնտեսութեանն ու գյուղը բարձրացնելու նպատակին են ծառայում և այլ պայմաններ. դրանք յերկուսն են՝ կոոպերացիան և կոմմունիստական յերիտասարդութեանը (Կոմսոմոլը): Կոոպերացիայի մասին շատ է խոսված, սակայն քիչ բան է արված: Սորհրդային կարգերում կոոպերացիան մի առանցք է, վորի շուրջն է հավաքվում ժողովրդի տնտեսութեանը, նրա նյութական բովանդակ կարողութեանը: Այդ կասկածից դուրս եւ վորովհետեւ կոոպերացիան լինելով ազատ ու անկաշխան դասարակական մարմին, առանց հրամանի և առանց ի վերուստ դրած որենքների կազմակերպում է տնտեսութեանը, ամենից առաջ մանրն ու միջակը, արդյունաբերութեանը, առևտուրը և վարկը: Կոոպերացիան վոչ միայն առևտուր է, կոոպերատիվ կամ ընկերային առևտուր, այլ նաև արտադրութեան է, նա և վաճառ է: Գյուղացին կարող է նալթի, հագուստեղենի և ալի. յեթե այս յերեք բանը մատակարարվի գյուղացուն, նա երջանիկ կըզգա իրեն: Մասնավոր առևտուրը ճնշող է: Մնում է պետական և կոոպերատիվ առևտուրը: Սրանք ել հաճախ վարակվում են առաջինից, նրա վատ պրակտիկայից: Կոոպերացիան վարպետ հասարակական ընկերային որդան, պետք է նպաստե գյուղացուն և իր բարեբար ապագարատով մատուցանե նրան եծանագին հաղուստ, աղ և նալթ: Դրա համար ինքը կոոպերացիան պետք է վոր եծան ու ճկուն հիմնարկութեան լինի:

Իսկ նրա եծանութեանն ու ճկունութեանը կախված է նրա մասսայականութեանից: Մասսայական կոոպերացիան գյուղի վստահութեանը կոթնած մի մարմին պիտի լինի: Այդ վստահութեանը ձեռք է բերվում անդուլ, անձնվեր և հավատարիմ աշխատանքով: Այդ նշանակում է, վոր կոոպերացիան ցույց է տալու գյուղացուն իր պիտանի, դործնական դեմքը: Յեկ այդ վոչ միայն առևտրի ասպարեզում, այլ ավելի շուտ արտադրութեան մեջ կամ գյուղական արդյունաբերութեանը տրվող անմիջական ոգնութեան դեպքում: Յեթե կոոպերացիան փաստերով ու որինա-

կով ապացուցանե գյուղացուն, վոր նա նորանոր ուղիներ է բաց անում գյուղատնտեսութեան առաջ, այն ժամանակ կոոպերացիայի գործը գյուղում միանգամայն ապահովված կը լինի:

Կոոպերատիվ վարուցանքը, կոոպերատիվ աշխատանքը դաշտում, կոոպերատիվ վարկն ու կոոպերատիվների միջոցով ստացված եծանագին գործիքները, այդ ամենը կազմում են գյուղական կոոպերացիայի նյութական հիմքը: Գյուղացուն չի կարելի կոմմունիստ դարձնել հրահանգներով. գյուղացին չի լինի կոմմունիստ սոսկ ագիտացիայի միջոցով: Գյուղացին կապված է բնութեան հետ, վերջինիս նման նա ել փաստ, առարկա ու նյութ է սիրում: Կոմմունիստական քարոզը գյուղում պետք է լինի իրական, նյութական, փաստական: Գյուղական կոմմունիստ կամ արտելը չի ստեղծվի լոկ բարի ցանկութեամբ կամ գեղեցիկ խոսքերով՝ «յեկեք, կազմենք կոմմունա և միասին տնտեսենք ու սպասենք»: Գյուղացին հոգեւոր է և դիտող: Կա մեզանում կոոպերացիա: Թող նա վորձով դաշտում ցույց տա գյուղացուն, վոր կոոպերատիվ աշխատանքն ու տնտեսութեանը ավելի ձեռնաու յե, քան մասնավորը: Մի լավ ու գործնական որինակը վարակիչ կը լինի վողջ շրջապատի համար: Այդպիսի դեր է վերապահված կոոպերացիային: Միմիայն յայդ դեպքում նա կը լինի իսկապես վոր կըթիչ ու կուլտուրական գործոն մեր գյուղում:

Մասնավոր առևտրին, սպեկուլյացիային կռիվ հայտարարող ու աշխատավորավարի եծան գներով առևտուր անող կոոպերատիվների և գյուղի, գյուղատնտեսութեան ծախքերը թեթևացնող ու գործով գյուղացուն համայնավարութեան պատրաստող կոոպերացիայի գումարը՝ դա ինքը սոցիալիզմն է, վոր սկսել է քայլել ու նորոգել արդի գյուղը, մեր գալտերն ու տափարակները:

ԿՈՄՄՈՆԻՍՏԱԿԱՆ ՅԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՎՈՐԲԵՐԻ ԴԱՏԱՆԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կոմմունիստական յերիտասարդութեան:

Նա գյուղի վողջ ապագան է: Գյուղի անցյալը հայտնի յե, նրա ներկան անախանձելի: Մնացել են հնի հետեանքներն ու բեկորները: Ներկան՝ իսկապես ասած, չկա: Գյուղի հատկանիշ կողմն է, անցյալում փարել է կապիտալին, ապագայում պիտի փարի աշխատանքին, իսկ ներկան յեղել է դատարկ, ամայի:

Այդ բացը լցնում է Խորհրդային իշխանությունը. նրա անդուլ ջանքերը մի նպատակ ունեն—բարեկամել գյուղը և պատրաստել նրան հանուն ապագայի: Ի՞նչպիսի հիմք և նյութ կա գյուղում այդ աշխատանքը տանելու համար: Կինը տակավին հետամնաց է, քնած: Տարեքալոր տղամարդը հաճախ յենթակա յե ծերերին կամ գնում է ծերերի ճանապարհով: Ծերերն անցյալի բեկորներն են: Կան ջահելներ, յերիտասարդներ: Դրանք են, վոր կերպարանափոխելու յեն այսորվա գյուղը: Յերեք, հինգ ու տասը տարի, և գյուղի վողջ անձնական կազմը բաղկացած կը լինի այսորվա յերիտասարդությունից:

Ախալքալաքի գավառի գյուղերից և հայկական Սուլղան, վոր ունի 272 տուն: Գյուղի ամենակրթված «առաջնակարգ» ու ձեռներեց անձն է ներախոյանավարտ ալեղարդ Ֆարմանյանը: Նա գյուղական հասարակության առաջից գնացող այծն է: Գյուղը նրա բերանով և խոսում: Ֆարմանյանը շատ պահանջլիտ է: Գյուղում ամենայն ինչ վատ է, վոչինչ չկա, իսկ Ֆարմանյանի շրթունքներից միայն պահանջներ, պահանջներ ու պահանջներ և, վոր թափվում են: Ֆարմանյանն իսկապես անբավական է և խորհրդային կարգերից: Նա վարժապետ է: Հարկավ նա դաշնակ է, վոչ մի դրական գործ չանող, բայց միշտ վրդովվող է և խառնակիչ: Ի՞նչ բարերար ազդեցություն կարող է ունենալ այդ մարդը գյուղի վրա: Յերը բացատրում են գյուղացիներին, թե բանն ինչու՞ն է, Ֆարմանյանը իսկույնից չափահանում է: Պետք է հայ գյուղն ազատել Ֆարմանյաններից: Յեվ դա մեր կոմունիստական յերիտասարդության պարտականությունն է:

Ի՞նչպես:

Կոմունիստական յերիտասարդությունը գյուղում պիտի լինի հեղաշրջիչ ուժ: Ահա այս ձևով: Գյուղում պետք չէ իշխանավոր, կոմունիստական հրամայող յերիտասարդություն, կառավարող և իշխանություն անող, վոչ ել յենթակա, պասսիվ կոմ. յերիտասարդություն: Գյուղում կա և ֆեոդալ և Խորհրդային իշխանությունը իբրև կառավարող: Կոմ. յերիտասարդությունը օժանդակում է նրան: Նա կազմակերպում է յերիտասարդներին, ընտելացնում է նրանց ինքնուրոյն ձեռնարկության, ինքնուրոյնության. դուրս է բերում նրանց քահանայի, վարժապետի, ալեղարի, ուսի, գութանչու ու նահապետի ազդեցությունից: Հողագործական, լուսավորության և կոոպերատիվ աշխատանքների ասպա-

րիզում այդ յերիտասարդությունն իր հերթին վարժեցնում է յերիտասարդ խավերին, նախապատրաստում է նրանց հին գյուղը վերածելու նորի՝ ժամանակակից խորհրդային սոցիալական հիմունքներին կրթնած նոր գյուղի: Հին սերունդը դժվարանում է այդ անել: Դա նոր սերնդի և հնից դուրս յեկած լաբանում է այդ անել: Ահա այսպիսի մի մեծ կուլտուրական վազուճաների գործն է: Ահա այսպիսի ժամանակակից գյուղական յերիտասարդությունը: Այս ամենը կատարվում է և պիտի արվի Հայաստանում: Վճրքան ել զայրանան, չարախոսեն ու ծիծաղեն թշնամիները մեր կոմունիստական յերիտասարդության վրա՝ մեր աշխատանքի դիմաց գյուղում, վճրքան ել նրանք պրովոտացիոն լուրեր տարածեն կրոնի վերաբերյալ մեր քաղաքականության առիթով, ինչ ստեր ել հորինեն նրանք հայ գյուղացու տրամադրության մասին,—գյուղի հեղափոխական աշխատավորությանը կը գնա իր ընտրած ուղիով: Նա հրաժարվում է վարությունը կը գնա իր ընտրած ուղիով: Նա ձգտում է ժապետներից, տերտերներից ու խմբապետներից: Նա ձգտում է կուլտուրայի բարեկեցության և Խորհրդային կարգերի ամրացման: Այդպես ել կը լինի:

Այժմ նայինք քաղաքին:

Քաղաքի բանվորության և աշխատավորության դրությունը բարեկամումն առաջ է գնում ավելի նպաստավոր պայմաններում: Սրան վերաբերող տվյալները հայտնի յեն: Այդ առիթով շատ է զրված, ուստի կարիք չկա դրա վրա ծանրանալու: Արժե միայն մի քանի խոսք նվիրել վորբերին ու վորբանոցներին, կուլտուրական հիմնարկներին, հայ լեզվի ու գիտության արդի վիճակին և ինտելիգենցիային:

Ընդհանրապես մեր յերիտասարդության և մասնավորապես կոմ. յերիտասարդության խնդիրները հարակից են կամ ավելի շուտ միացած են վորբերի հարցին: Հայաստանը վորոշ իմաստով վորբերի յերկիր է: Տասնյակ հազարներով վորբեր են սնվում ու դաստիարակվում այնտեղ, հազարներով վորբեր են պահվում և արտասահմանում: Սակայն ի՞նչ մեծ տարբերություն այն յերկու հատվածների դրություն մեջ: Այս տարվա հունիսի 22 թվագրով Հոսոստանի հայ վորբերը «Տառապող վորբություն» ստորագրությամբ մի դրություն են բաց թողել՝ «Վորբերու կոչ ընդհանուր հայություն: Զգնաժամը հասած է» վերնագրով, վորտեղ ասված է հետևյալը. «Ստույգ նամակներե քաղված տեղեկությունց համաձայն, այլ և այլ կղզիներու հայ վորբուհիները 14-են վեր սկսած

էն հուլիսներուն ծառայութեան տալ: Ահա վասիկ տխուր և ցնցող պարագամը ևս, վոր մեզ ալ դայրացում կը պատճառե: Պահ մը յենթադրենք, թե մենք վերբերա տանել կրնանք ամենէն հուսահատական վարկայաններն իսկ, բայց յերեք չեյինք հուսար, թե վորբուհիներն ալ մեզի բազդակիցներ պիտի ըլլան: Վորքի նա՝ մականեր են անոնք զորս գրած են մեզի այդ տարաբաղդ վորբուհիները, աղերսելով ազատութուն միայն»: Դրվածքում նկարագրված է վորբերի ծանր դրութիւնը վորբանոցներում. վերջում կցած է՝ «Անահուրժեկի յե այլևս, պետք է փրկել վորբերը, փրկել վորբուհիները, անոցմն պիտի կազմվի ապագա սերունդը: Ահա վերջին կոչը կուղղենք ամբողջ հայ ազգին, քանի դեռ չենք գլորված անդունդը: Հասուցեք ձեր ձեռքերը և փրկեցեք մեզ անդունդի յերեսն»: Միանգամայն պարզ և հասկանալի է այդ պատկերը պարզութեամբ ու բուրժուական յերկրներում:

Այժմ լսենք Հայաստանի փորձերի ձայնը:

Հայաստանի վորդերի վորդիկ մասն ե միայն անվում պե-
տական վորդանոցներում, վորոնց դբությունը նյութական ու
դաստիարակության տեսակետից բավարար ե: Նոշորագույն մասը
գտնվում ե ամերիկական վորդանոցներում: Վերջինքս իրենականի
կողմից գտնվում են Նորհրդային իշխանության լիակատար հսկո-
ղության ներքո: Արդեն այդ վորդանոցների համար յերկրագոր-
ծական համայնավայրեր են ստեղծվում: Ամերիկական վորդա-
նոցների բնդհանուր վերահսկիչ ե. Յարրոյի այս տարվա
սեպտեմբերի գլխին Ամերիկայի երոպական ներկայացուցչին (Ջվե-
ցերիայում) ուղղած նամակում ի միջի այլոց ասված ե. «Կառավա-
րությունը (արդի Հայաստանի,—Ա. Մ.) հղացել ե մի քանի սքան-
չելի ծրագրեր հողերի վորոգման վերաբերյալ, մի քանիսն արդեն
իրագործվում են, իսկ մյուսները, վորոնց հաջողությունն անպայ-
ման ե, միջոցների սղության պատճառով հետաձգվում են: Կառա-
վարությունը հանձնել ե ամերիկական կոմիտեյին վորոշ քանա-
կով հող վորը կառավարության հսկողության տակ պիտի բաժանվի
վորդերին: Այլ երկրներից Հայաստան տեղափոխվելիք երեխաների
հարցը միանգամայն այլ կերպ ե գրված, քանի վոր նրանք վոչ թե
միայն ապահովված են լինելու նյութականապես, այլև անհրաժեշտ
ե ունենալ միջոցներ հողի մշակության համար, վորոնք պետք ե
հատկացվեն վորդերին»: Այստեղ խոսքը վերաբերում ե արտա-
սահմանից փոխադրվելիք վորդերին: Ինչպես հայտնի յե, այդ
խնդիրն այսօր շատ ե գրադեցնում հայկական մի քանի գաղութ-

ների: Այդպէս ուրեմն, ամերիկացին լավ է ըմբռնել, վոր Խորհրդային իշխանութիունը վորերբին ցանկանում է դարձնել հողատիր, արհեստավոր ու գործույթ քաղաքացիներ: Այդ ուղիով, արհեստավոր աշխատանքն ամերիկական վորքանոցներում: Անշուշտ այնտեղ միջնորդող դեռ էս այն չէ, ինչ մենք տեսնում ենք խորհրդային վորքանոցներում: Յեւ այս հարցն է, վոր մեզ անհանգստացնում է: Եւ այսինքն հազար յերեքս: Նրանք

վոր մեզ անհանգստացնում ե:
Պետք է կըթել մոտ երեք տասնյակ հազար յերեկա: Նրանք
մեր հուշան են, մեր պետութեան հիմքերից մեկը: Դա կոմունիս-
տական յերիտասարդութեան խնդիրն է քաղաքում: Չէ՞ վոր մեզ
հաբկավոր են սոցիալիստ քաղաքացիներ, հալալ աշխատավորներ
և վոչ թե ազգայնական ու կղերական սեմինարիստներ և հակա-
հեղափոխական գիմնադիստներ: Տուտը բռնել ենք և պահում ենք,
պետք է վոր գիծն էլ լավ ու կարգին տանենք: Դա մեր Լուսա-
վորութեան կոմիսսարիատի գործն է ամենից տուա՞ կոմունիս-
տական երիտասարդութեան միութեանը հապես և կուսակցու-
թեանը՝ վերջին հաշիվ:

ՄԵՐ ՄՏԱՎՈՐ ԿՈՒՆՈՒՐԱՆ ՅԵՎ ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐԸ

Հայաստանի քաղաքներն ունեն իրանց մի շարք կուլտուրա-
կան գործոնները՝ լրագիրներ, գիրք, թատրոն, թանգարան, գրա-
դարան, կոնսերվատորիա, համալսարան ևայլն, ևայլն: Վե՛ր մի
ժամանակ հայը այդպիսի պատկեր չի տեսել: Առանց տատան-
վելու պետք է ասել, լավ Հայաստանը կուլտուրայի նոր դարա-
շրջան է ապրում: Հայ լեզուն այսօր մեծ հարգ ունի: Նա լավում
և գործ է ածվում ինչպես կուլտուրական հիմնարկություններում,
պետական որդաններում, նույնպես և տանք, փողոցում: Իաշնակցա-
կան իշխանությունը ինչ լեզու է գործածելիս եղել: Իժվար և ասել:
Իաշնակցականները հայ լեզվի տարածման ու զարգացման ուղտին
աշխատել, մինչդեռ այսօր այդ լեզուն հարմարվում է և՛ գործ-
չին աշխատել, և՛ տեխնիկային, և՛ գլոտոլթյանը: Նորագոյն, գիտա-
կան և բժշկական հայ բառարաններ են տպագրվում: Առաջները
լեզուն միթե քիմիայի, մարդակազմության, պատալոգիայի,
հանքաբանության և այլն հայերեն դասագրքեր ու համալսարա-
նական դասընթացներ: Այսօր դա իրականություն է:

Լեզվի հետ միասին զարգանում և և գիտությունը: Հայկա-
կան գիտություն մասին չենք խոսում: Հայերեն գիտությունն և,
վոր այսօր ծաղկում և Հայաստանում, իսկ գիտության արդյունք-

ները կըստացվին ապագայում: Հայաստանն ունի նաև գիտութեան տաճար: Դա Յերեանի պետական համալսարանն է, վոր հազարի մօտ ուսանողութիւնն ունի և յոթնասուռնի մօտ գիտնական ուսուցիչներ և համախմբել իր շուրջը: Մենք արդեն շնորհակցինք, վոր կուտուրայի բարեքները պետք և տարածել գյուղում: Հոգեք և միայն վոգեքովել ու տարվել քաղաքի կուտուրայով: Այն, ինչ վոր կա, դա ելքիչ բան չէ: Յեղած թանգարաններն ու գրականութիւնը պետք և լայն կերպով ոգտագործել գյուղում և գյուղի համար, մեր առօրյա մամուլը ամեն կերպ տարածել գյուղում: զրա համար անհրաժեշտ և կանոնավորել պոստը, հաղորդակցութիւնը և թերեւ կարեւոր և գրական շրջիկներ (ոֆոնյաների) ինտատիտուտ մտցնել Հայաստանում: Համենայն դեպս այս խոշոր հարցը պետք և կապել գրագիտութեան տարածման խնդրին: Սա Ժողովրդական Լուսավորութեան Կոմիտեարիտի գործն է: Յեթն թերթն ու գիրքը ժողովրդական լայն մասսաների սեփականութիւնը չդառնան, ապա նրանց հրատարակելը վոչ մի միտք չունի:

Սակայն մեր կուտուրայի կենդրոնն և կազմելու Պետական համալսարանը Յերեվանում: Նրա համար միջոցներ հոգեք և խնայել, ինչպես և գրագիտութեան տարածման համար: Սրանք համարեք և կենսական մեծութիւններ են: Վորովհետեւ համալսարանն այն հնոցն և ու լարորատորիան, վորից կենսատու ճառագայթներ են ցրվում դեպի ծայրերը: Գիրն ու ընթեցանութիւնը տարածելու համար պետք են լուսավոր գլուխներ, վոր կը տա համալսարանը: Հողի մշակութիւնը պահանջում և դաշտագետներ, վորոնց ստեղծելու յե դարձյալ համալսարանը: Արդյունագործութիւնն ու արհեստը չեն կարող բարգաւաճել առանց ճարտարապետի, վորին նույնպես պատրաստելու յե համալսարանը: Ընդհանուր կուտուրայի դարկերակը բանելու յե շարունակ ու անընդհատ, եթե առողջ պահվի սիրտը: Համալսարանն այդ սիրտն է: Նա չափանիշն և լինելու հայկական կուտուրայի, նրա մշակութի և նրանց յերկուսի կանոնավոր դարգացման: Համալսարանը կըստեղծի նոր աշխատավորական ինտելիգենցիա բառի իսկական իմաստով: Նա կիմտելիգենտացնի վողջ յերկիրը: Իսկ առանց այս հանգամանքի կը գժվարանա, նույնիսկ անկարելի կը դառնա սոցիալիստական կարգերի դարգացումը: Չե վոր սոցիալիզմը մի ամբողջ, մի նոր, մի կատարյալ կուտուրա յե:

Նման հին ու նոր գյուղի կա և հին ու նոր ինտելիգենցիա:

Հին ինտելիգենցիա յե տերտերը, վարժապետը, դաշնակցական մտավորականը, ազգայնական գրականագետը: Նրա դարն անդամավորականը, ազգայնական գրականագետը, Աղբալյան-դարձ անցել, դնացել է: Դալուստ սարկավագները, Աղբալյանները, Վարանդյաններն ու Գալանթարներն այլևս չկան: Նորն անցել, նորն և արշաքում: Դա յերիտասարդ «Մուրճն» և և գալիս, նորն և արշաքում: Դա նոր կուտուրայի պահապան և հեղափոխական Չարենցը: Դա նոր կուտուրայի պահապան Ս. Հով-Մուսկանն է, մեր գիտնականներն ու գրականագետներ՝ Ա. Հովհաննիսյան, Կարինյան, Հ. Հովհաննիսյան և ուրիշներն են: Մեզ հետ են և հին ինտելիգենցիայի լավագույն տարրերը: Սրանք են, հետ են և հին ինտելիգենցիայի լավագույն տարրերը: Սրանք են, վոր կոթնելով մասսաներին, նրանց անհողողող կամքին, նրանց հետ միասին նոր յերդ են ասում, նոր ձևով հող են մշակում, նոր աշխարհ են շինում:

ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՅ ՅԵՐԿԻՐԸ

Սա յե Հայաստանի ներկան: Սրանք են նրա գործերը: Այսպիսի տվյալներով և նա առաջ գնում:

Յերեք տարի: Արար աշխարհի առաջ բաց և այդ տարիները կյանքը: Կան այնտեղ և սխալներ: Հայաստանի բանավորներն ու գյուղացիները նկատում են այդ սխալները և ըստ այնմ ուղղում գիծը և գործին առողջ ընթացք տալիս: Համենայն դեպս մեր աշխատավորութեան մահացու թշնամիներին և յերկրից վտարվածներին չի վերապահված այդ մասին խոսելու: Նրանց կանչն ու աղաղակը մեզ չեն վրդովում, հայ աշխատավորութիւնը կը գնա իր ընտրած ուղիով:

Այսօր մենք ունենք խորհրդային Հայաստան: Նրա կամակատարն և արդի կառավարութիւնը: Հեղափոխական հայ պետութիւնը՝ դա մի ամբողջ դարագլուխ է: Մեր հախառախողներն արտասահմանում զբաղվում են վայրահալութեամբ, թե չկա հայկական անկախութիւն: Իսկ իրականութիւնը համառորեն պնդում է, վոր արդի Հայաստանն ազգային խորհրդային մի պետութիւն է, ինքնուրույն պետութիւն, հայկական լեզվով, հայ տոմարով և, ինքնուրույն պետութիւն, հայ կյանքն ազնվացնող մի պետութիւն:

Յերեք տարի յե ահա, ինչնա կանգուն, անխախտ ու խրոխտ նայում և ապագային, ձեռքում բռնած պրոլետարական դեկը, իր հաղթութիւնները շալակին և պատրաստ նորանոր կռիւներին ու հաղթութիւնները շալակին և պատրաստ նորանոր կռիւներին, կանալաճումների: Դաշնակցական Հայաստանը կազմում էր հնի, կա-

սլիտալիզմի, ցարական կարգերի շարունակութիւնը: Խորհրդային
Հայաստանը նոր աշխարհ է, չտեսնված ու չեղած: Նախկին Հայաս-
տանը դիակ էր և մոխիր դարձավ: Հեղափոխական Հայաստանը
կյանք է և հառաջադիմութիւն: Թող պահպանողականները, սեռ-
միտներն ու վտճարողործ սպասաւորները՝ թափառելով մեռնող
Յեզրոպայի սրճարաններում, խռովոտ ռոնոցով դիմաւորեն Հայաս-
տանի նոր կյանքը: Նա կա, նա զարգանում է Կոմունիստական
Կուսակցութեան ղեկավարութեամբ: Նա ամուր քայլերով գնում է
դեպի լուսավոր անագիտ: Վերախնայեալ աշխարհ է և ուղում հայ բան-
վորն ու աշխատավոր գյուղացին: Դա նրանց հարազատ գործն է:
Վողճույն հեղափոխական պրոլետարիատին ու գեղջուկին:
Վողճույն յերեք տարին բոլորող սոցիալիստական Հայաս-
տանին:

Պ Ե Տ Ա Կ Ա Ն Է Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Զ Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն

ԴԱՍԱԳՐՔԵՐ

1. Դատընկեր—Ա. տ. (Այրբենարան). Յերբորդ տպ. 50 կ.
2. Կարմիր արեւ—Զ. տարի, պատկերագարդ, կազ-
մեց և խմբագրեց Սուրխաթյան. 1 ր. 70 կ.
3. Նիկ. Սարգսյան—Դասագիրք աշխարհագրա-
թյան, Ա. մաս—Բաւարանութիւն. 75 կ.
4. Լ. Նիկոնով—Բույսի կյանքը (պարզ պատկերով
15 նկարով), թարգմ. Ա. Տ. Պ. 10 կ.
5. Մ. Արեղյան—Առաջնորդ հայոց լեզվի նոր ուղ-
ղագրութիւն. 8 կ.
6. Ա. Մուշեղյան—Ինչպէս կազմել հերբարիում. 10 կ.
7. Ռ. Գաբրիելյան—Բնագիտական քարտեզներ, Ա.
մաս, բացատր. տեկստով—Բույսի կյանքը. 40 կ.
8. » —Բնագիտակ. քարտեզներ, Բ.
մաս, բացատր. տեկստով—Անկենդան բնու-
թյան. 40 կ.
9. Դ. Ուշանով—Մանկան ուսուցիչը (Ասորերեն դա-
սագիրք), Ա. տարի. 25 կ.
10. » Նոյնը, Բ. տարի. 40 կ.
11. Դ. Եղիշյան—Աշխատանքի դպրոց (ձեռնարկ). 50 կ.
12. Վ. Կեմալբեկ — Զննական յերկրաչափութիւն,
թարգմ. Հ. Նավակառիկյանի. 2 ր.
13. Ռոմ. Մեխրիսյան—Դպրոցական յերգեր, Ա. տարի. 1 ր.
14. Դրամատիկացիան—Ա. աստիճանի դպրոցում,
թարգմ. Ա. Շավարշյանի. 10 կ.
15. Պ. Կուլաշենկո — Քաղաքական դրադիստութիւն,
ձեռնարկ (Հ. Ա. Ս. Հ. Պետրասով խմբ. մարմնի
հովելուսներով). 40 կ.

16. Կարմիր արեւի—Ա. տարի, ընթերցարան, կազմեցին և խմբագրեցին Հ. Կարախանյան և Ա. թ. Խնկոյան:
17. Կարմիր արեւի—Բ. տարի, կազմեցին և խմբագրեցին Հ. Կարախանյան և Ա. թ. Խնկոյան, պատկերազարդ:
28. Կարմիր արեւի—Գ. տարի, կազմեցին և խմբագրեցին Հ. Կարախանյան և Ա. թ. Խնկոյան, պատկերազարդ:
19. Կարմիր արեւի—Դ. տարի, պատկերազարդ, կազմեց և խմբագրեց Սուրխաթյան:
20. Կարմիր արեւի—Ե. տարի, պատկերազարդ, կազմեց և խմբագրեց Սուրխաթյան:
21. Ա. Կիսկելով—Տարրական յերկրաչափություն, ամբողջ, խմբագր. Ա. Տանյանի:
22. Րեմ. Ստրուվե, Վոլկով—Հանրահաշիվ, Ա. և Բ. մաս:

ԿԵՆՏՐԱԼ ԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՉԵՐԿՈՆՈՑՆԵՐՈՎ

ԳԻՆԸ 20 ԿՈՊ.

Главный № 960.

Тираж

Պատր տեղերից զիմուհներ ուղղել՝ Յերևան, Երևան, Թրևան,
(Армения) Госиздат.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0185374

